

Moğolların Batı Seferleri*

Çev. Şeyma GEZER*

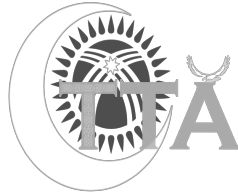
Moğollar, 13. yüzyılın başında dünya tarihinin en geniş imparatorluğunu kurmuşlardır, bunun sonucunda Doğu Avrupa'da Altın Orda ortaya çıkmıştır. Altın Orda'nın ortaya çıkışının nedeni ise Moğolların Doğu Avrupa'yı fethetmiş olmalarıydı. Moğollar, ya da batılı kaynakların adlandırdığı biçimiyle Tatarlar, 13. yüzyıl boyunca Avrupa'ya iki kez saldırmışlardır¹.

---

* István Zimonyi, "A mongolok nyugati hadjarátai", *Középkori nomádok – korai magyarok*, Balassi Kiadó, Budapest, 2012, s. 167 – 189., University of Szeged, Department of Altaic Studies; Department of Medieval Studies, Prof. Dr., zimonyi@hist.u-szeged.hu.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hungaroloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, symgzr123@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 06.11.2018; Makale kabul tarihi: 21.04.2019)

¹ Moğol fetihleri ile ilgili kapsamlı kaynaklar için: B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502*, Wiesbaden, 1943 (sonrakilerde Spuler); G. Vernadsky, *The Mongols and Russia*, Newhaven 1953 (sonrakilerde Vernadsky, *Mongols*); Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский, *Золотая орда и ее ладение*, Москва 1950; С. Л. Тихвинский (ред.), *Татаро-монголы в Азии и Европе*, Москва 1970; Н. Göckenjan, *Der Westfeldzug (1236-1242) aus mongolischer Sicht*, In: *Wahlstatt 1241. Beiträge zur Mongolenschlacht bei Liegnitz und zu ihren Nachwirkungen*, hrsg. Von Ulrich Schmilewski, Würzburg, 1991, 35-75 (sonrakilerde Göckenjan); D. Sinor, *The Mongols in the West*, *Journal of Asian History*, 33 (2001), 1-44 (sonrakilerde Sinor). Kaynak derlemeleri: H. Göckenjan, J. R. Sweeney, *Der Mongolensturm. Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235-1250*, Ungarns Geschichtsschreiber, 3. Graz - Wien – Köln 1985 (sonrakilerde Göckenjan, *Mongolensturm*); *A tatarjárás emlékezete*, Szerk. Katona T., Budapest., 1981 (sonrakilerde *Tatárjárás emlékezete*). Bu kaynak derlemelerinin, tarihî, edebî ve folklorik hatıralarla ilgili çalışmalarla tamamlanarak yeniden gözden geçirilmiş ve

İlk olarak 1223'de Kafkasya üzerinden sefere çıkmışlardır. Cengiz Han bu seferden önce Harezim İmparatorluğu'na saldırmıştır. 1219 yazında Moğol orduları İrtiş Nehri yakınlarında toplanmış, sonbaharda ise artık Otrar'a ulaşmışlardı. Harezim hükümdarı Şah Muhammed, göğüs göğse vuruşma tehlikesini göze alamadığından ve adamlarına da tam anlamıyla güvenemediğinden, kendi taktiği gereğince birliklerini büyük şehirlerin savunulması için bölmüştür. Aynı sıralarda Moğolların Çin şehirlerine sadece küçük birliklerle saldırdığı haberini almıştır. Ne olursa olsun taktiksel olarak hataya düşmüştür. Cengiz, şehirleri bir bir ele geçirmiştir: Otrar beş ay süreyle direnebilmiş, fakat 1220 Şubat'ında düşmüştür. Aynı yılın şubat ayında Buhara, mart ayında ise Semerkand Moğolların eline geçmiştir, bunun sonucunda Harezim İmparatorluğu yıkılmıştır. Ciddi direniş gösteren tek kişi Şah Muhammed'in oğlu Celâleddin idi ve sefer sırasında bir Moğol ordusunu mağlup etmiş, bunun üzerine Moğollar kendisini Hindistan'a kadar kovalamışlardır. Harezim Şahı Muhammed ise Hazar Denizi'ndeki bir adaya kaçmış ve 1221 Ocak ayında burada ölmüştür². Cebe ve Sübötey – Moğol savaş taktiğine uygun bir şekilde – kaçan sultanı takip ederek Azerbaycan'a ulaşmışlardır. Daha sonra batı ülkelerini keşfetmek amacıyla Kafkasya üzerinden daha ileri gitmek için Cengiz Han'dan izin istemişlerdir. Azerbaycan ve Gürcistan'ı istilâ ettikten sonra, Kafkasya'nın kuzey bölgesine varmışlardır³. Burada Alanlar ve Kıpçaklar⁴ arasındaki ittifak ilişkisi, Moğolların ustaca uyguladıkları politik hamle ile bozulmuştur. İbn El-Esir'in anlatımına göre Moğollar, Kıpçaklara bir elçi göndererek Alan ittifakını terk etmeleri, çünkü Alanların yabancıyken, Moğollar ve Kıpçakların "aynı kandan

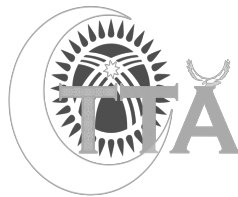
---

genişletilmiş versiyonu: *A Tatárjárás*, Szerk. Nagy B., Osiris, Budapest 2003 (sonrakilerde *Tatárjárás*).

² P. Ratchnevsky, *Genghis Khan. His Life and Legacy*, Transl. and ed. by Th. N. Haining, Blackwell – Oxford – Cambridge 1993, s. 118 – 134 (sonrakilerde Ratchnevsky, *Genghis Khan*).

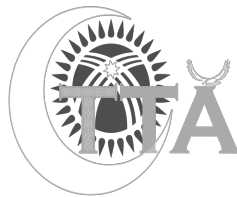
³ E. Schütz, Tatarenstürme in Gebirgsgelände (Transkaukasien, 1220, 1236), in *Central Asiatic Journal*, 17(1973), s. 253 – 273.

⁴ Müslüman kaynaklarda kullanılan adlarıdır. Macar tarih literatüründe isimleri Kun'dur. Rus yıllıkları onları Polovets adıyla anarken, Batılı kaynaklar Cuman adıyla zikretmiştir.

geldikleri”⁵ mesajını yollamışlardır. Aynı zamanda Kıpçaklara hazineler ve süslü giysiler vaat etmişlerdi. Kıpçaklar müttefiklerini terk etmiş ve dağılmışlardır, böylece Moğollar ilk önce Alanları, sonra da Kıpçakları yenmişlerdir. Batıya doğru ilerlemeye devam ederek 1223 başında Kırım Yarımadası’nın güney kıyısında bulunan Sudak kentini işgal etmişlerdir. Rus kaynaklarının tanıklığına göre Rus knezleri, Cengiz Han’ın bu seferine pek önem vermemişlerdir, zira yıllıklarda bununla ilgili bir veri bulunmuyor. Rus knezleri, Moğolların Güney Rusya bozkırındaki varlıklarından kuşkusuz Kıpçaklar sayesinde haberdar olmuşlardır. Kaynaklara göre, Galiçya Knezi Mstislav Mstislaviç’in kayınpederi Köten Han, bu olaylardan Mstislav’a söz etmiş ve Moğollara karşı ortaklaşa karşı koymak için hediyeler eşliğinde Mstislav’ı ikna etmeye çalışmıştır. Mstislav, askerî şûrayı Kiev’de toplamıştır, kendisi dışında Kiev Knezi Mstislav Romanoviç ve Çernigov Knezi Mstislav Svyatoslaviç bu toplantıya katılmıştır. Savaş planları şu şekilde idi: Birleşik Kuman-Rus ordusu güney doğu yönünde ilerleyecek ve bozkırda saldırgan Tatarlarla vuruşacaktır. Ana ordu, Dinyeper’in batı kıyısından güney yönünde ilerlemiş ve Zarub kalesinin altında Pereyaslav’ın karşı tarafında Tatar elçileri ile karşılaşmıştır. Bunlar Dinyeper’in batısında uzanan Rus topraklarına saldırma gibi bir niyetlerinin olmadığı konusunda Rusları ikna etmeye çalışmışlardır: “Polovetslerin sözünü dinleyerek bize karşı yürüdüğünüzü duyduk. Oysa biz sizin topraklarınıza ve köylerinize saldırmadık, hatta size karşı yürümedik bile, buna karşın kölelerimiz ve seyislerimiz olan pagan Polovetslere karşı Tanrı’nın yetkisiyle geldik. Bizimle barış yapın. Polovetsler size sığındıkları takdirde onların mallarını kendinize ayırıp, kovun. Duyduk ki, sizinle birlikte olarak çok kötülük etmişler, işte biz bu yüzden onlara karşı savaşıyoruz.” Bu hikâye şüphesiz içinde birçok kurgu barındırıyor, fakat Moğolların kendilerine karşı ittifak edenleri bölmeye yönelik niyetlerini gerçeğe uygun bir biçimde ifade ediyor. Aynı zamanda Dinyeper’in batısında o sıralar henüz savaşmak istememeleri bakımından da gerçekçidir. Ancak Ruslar, Tatar elçilerini öldürmüştür. Smolensk, Çernigov ve Galiçya’dan yeni katılan birliklerle beraber Rus ordusu, güney yönünde tam olarak Dinyeper’in Protoloç’de bulunan en doğu dirseğine kadar ilerlemeye devam

⁵ *Tatárjárás emlékezete*, s. 58.

etmiştir. Yeni bir Tatar elçi heyeti de buraya ulaşmış ve şöyle tehdit etmiştir: “Polovetslerin sözüne uydunuz ve elçilerimizi öldürdünüz ve bize karşı yürüyorsunuz. Yürüyün bakalım, fakat biz size saldırmadık. Sizin hakkınızdaki hükmü Tanrı verecek⁶.” Bu kez elçiler bırakılmıştır. Daha sonra Rus birlikleri Dinyeper’in karşısına geçmiş ve ön çatışmanın ardından, nihai çarpışma 31 Mayıs’ta Kalka Nehri civarında gerçekleşmiştir. Kiev knezi Mstislav Romanoviç, Brodniklerin ihaneti yüzünden ümitsiz bir hale düşünce, diğer iki knezle birlikte ölümüne kadar mücadele etmiştir. Tatarlar, sağ kalanları ta Dinyeper’e kadar kovalamış, ardından Dinyeper’in batısındaki Novgorod Svyatopolk (Svyatopolk- Grad) adlı bölgeyi talan etmiş, bundan sonra geri çekilmişlerdir⁷. Bu korkunç yenilginin nedenlerinden biri Rus ordu yönetimi içindeki gerginlikti, ayrıca Novgorod ve Vladimir-Suzdal’ın birliklerini göndermemesiydi. Savaşa katılan knezlerin yarısının ölmesi de yıkımın boyutunu göstermektedir⁸. 1223 seferine dair haberler Lett Henrik’in kroniği sayesinde Avrupa’nın başka bölgelerine de ulaşmıştır⁹.

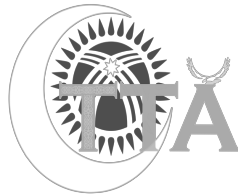
Cebe ve Sübötey Kalka Savaşı’ndan sonra Volga Bulgarlarına karşı bir sefer düzenlemiştir. Ibn El-Esir bu sefer hakkında şunları naklediyor: “Tatarlar, anlattığımız gibi Ruslarla savaştıktan ve topraklarını yağmaladıktan sonra oradan ayrıldılar. 620 (1223) sonunda Bulgar’a doğru yürüdüler. Bulgarlar onların geldiklerine dair haber alınca pek çok yere tuzaklar kurdular ve onlara karşı yürüdüler. Onlarla çarpıştılar ve Tatarlar tuzak yerine varıncaya kadar onları peşlerinden

⁶ *Die erste novgoroder Chronik nach ihrer ältesten Redaktion*, Hrsg. Von J. Dietze 1971, s. 94 – 96.

⁷ Rus yıllıklarında “Kalka Nehri Kıyısındaki Muharebe’nin Hikâyesi” adıyla farklı varyantlar bulunabilir, bu hikâye başlıca üç metin geleneğine götürülebilir: “Lavrentev Yıllığı, Novgorod İlk Kroniği ve Ipatyev Yıllığı”. Diğerlerinde bulunmayan orijinal bilgileri muhafaza etmiş olmaları da bu üçüne özgüdür, fakat aynı zamanda hepsine geç dönem eklemeler ve yorumlar da konulmuştur. Krş. J. Fennell, *The Tatar Invasion of 1223: Source Problems, Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, 27(1980), s. 18 – 31.

⁸ J. Fennell, *The Crisis of Medieval Russia 1220 – 1304*, Longman, London – New York, 1983, 63– 68 (sonrakilerde Fennell, *Crisis*)

⁹ Göckenjan, *Mongolensturm*, 29 – 32; PÓSÁN L., *A Német Lovagrend története a 13. században*, Debrecen 1996, s. 83 – 84.

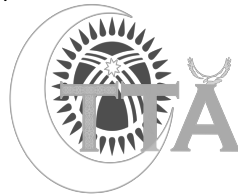

sürüklediler. Orada onları arkadan vurdular, böylece Tatarlar iki ateş arasında kaldı ve kılıçlar onları her yönden kuşattı. Çoğu katledildi, çok azı ölümden kaçabildi, söylendiğine göre sayıları 4000 civarında idi. Onlar, hükümdarları Cengiz Han'ın yanına geri dönmek için Saqsın tarafına gittiler. Kıpçakların yurdu onlardan kurtulmuş oldu. Önlerinden kaçanlar, kendi ülkelerine geri döndüler. Tatarlar buraya girdikten sonra [ticaret] yol kapanmıştı ve tilki, sincap ve kunduz (kürkü) ve bu ülkelerden çıkan diğer şeylerin hiçbiri onlar yüzünden gelmez olmuştu. Ülkelerine döndükten sonra [yol] Tatarlardan kurtulunca, yollar yeniden açıldı ve mallar önceden olduğu gibi buralara akmaya başladı”¹⁰. Yani Volga Bulgarları, Kıpçak – Rus ordularının bozgunundan ders çıkarmışlar ve Moğol taktiklerini öğrenerek, bu saldırganları kendi silahlarıyla alt etmişlerdi¹¹.

Batı seferi olaylarıyla eş zamanlı olarak Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci, ilk olarak Sir-Derya boyunca aşağı yönde ilerlemiş ve Suğnak, Özkend, Barçınığ Kend ve Aşnas şehirlerini işgal etmiştir. Nisan 1220'de Cend şehrini almıştır. Bundan sonra iki kardeşi Çağatay ve Ögedey ile Ürgenç şehrine saldırmak için buyruk almış ve burayı başarıyla ele de geçirmiştir. Fakat bu dönemde Cuci ve Çağatay arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Yine de Cuci, fethedilen bu şehri miras olarak almış, buradan kuzeye çekilmiş ve 1223 ilkbaharına kadar orada kalmıştır. Bu sırada babası ve kardeşleri ile Kazakistan'ın güney kısmında, sürek avlarının düzenlendiği Çimkent ve Cambul arasında buluşmuşlardır. Hepsi yazı orada geçirmiş, sonra Cuci kendi obasının topraklarına geri dönmüştür. Bundan sonra meydana gelen

¹⁰ Ibn-el-Athiri, *Chronicon quod perfectissimum inscribitur*, Vol. XII, Ed. C. J. Tornberg. Lugduni, Batavorum 1853, 388 – 389; krş. *Tatárjárás emlékezete*, s. 60.

¹¹ Volga Bulgar seferi hakkında I. Zimonyi, The First Mongol Raids against the Volga Bulgars, in *Altaistic Studies. Papers at the 25th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference at Uppsala June 7 – 11 1982*, Ed. G. Jarring, S. Rosén, Konferens 12. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Almqvist and Wiksell International, Stockholm Sweeden 1985, s. 197 – 204; *Волжская Булгария и Монгольское Нашествие*, Казань 1988.

olayların değerlendirilmesi farklılık göstermektedir¹². Reşidüddin olaylar hakkında şu kaydı tutmuştur; “Cuci’ye gelince, ağır yükünün olduğu *Hwārazm*’den *Erdiş*’e doğru ilerledi ve Orda’sına ulaştı. Daha önce Cengiz Han, Cuci’ye aşağıdaki kuzey ülkelerini işgal etme ve onlara boyun eğdirmek üzere hareket etmesi buyruğunu vermişti: *Bular, Başgird, Orus, Çerkes, Dešt-i Qipçaq*. Ancak o [Cuci] bu görevi yerine getirmeyip kendi çadırlarına geri döner dönmez Cengiz Han öfkeleni ve şöyle dedi; ‘Karşıma çıkmadan onu idam ettireceğim.’ Cuci aniden hastalandı¹³.” Bu olayın üstünden çok geçmeden, 1227’de, babasından yedi ay önce Cuci ölmüştür. Diğer temel kaynağımız Cüveynî, Cuci topraklarının sınırlarını şöyle adlandırıyor; “Cengiz Han’ın iktidarı sırasında, imparatorluğun toprakları büyüdüğünde, kendilerinin yurt olarak adlandırdığı yerleri her biri için belirlemişti. *Qayāliġ* ve *Hwārizm* sınırlarından *Saqsin* ve *Bulġār* sınırına kadar ve Tatar atlarının toynaklarının ulaştığı her yeri en büyük oğlu *Tūš*’ye verdi.”¹⁴ Cüveynî bunun dışında yine Cuci’nin 1224 başında Kıpçak bozkırında¹⁵ Sübötay ile buluştuğunu ve her ikisinin de Cengiz Han’a katıldığını bildiriyor.¹⁶

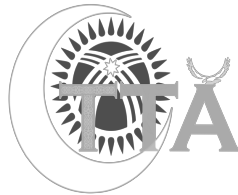
¹² J. A. Boyle, Djuči, in *El²* (The Encyclopedia of Islam. New Edition, I – XII, Leiden/London 1960 – 2005), II, s.571; Ratchnevsky, *Genghis Khan*, s. 136 – 137.

¹³ *The Successors of Genghis Khan*, Transl. from the Persian of Rashid al-Din by J. A. Boyle, New York 1971, s. 118 (sonrakilerde BOYLE, Rashid); Рашид-ад-Дин, *Сборник Летоисея*, Том II, Пер. Ю. П. Верховский, Москва 1960 (sonrakilerde Verhovskij); Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh. Compendium of Chronicles. A History of the Mongols*, Transl. and annotated by W. M. Thackston, Sources of Oriental Languages and Literatures 45. Harvard University, 1999, s. 359 (sonrakilerde Thackston).

¹⁴ *The Ta’rikh-i- Jahān-Gushā of ‘Alā’u’d-Din ‘Aṭā Malik-i-Juwainī*, ed. Mīrzā M. Qazwini. E.J.W. Glibb Memorial XVI, vol. 1. London 1912, s. 31 (sonrakilerde Qazwini); *The History of the World-Conqueror by ‘Ata Malik Juwaini*, Transl. from the Text of Mirza Muhammad Qazwini by J. A. Boyle, Vol. I – II, Manchester 1958 I, s. 42 (sonrakilerde Boyle, *Juwaini*).

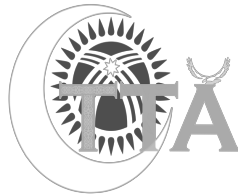
¹⁵ Kuman-Kıpçakların yaşadığı bozkır bölgesini Müslüman kaynaklar *Dešt-i Qipçaq*, yani Kıpçak Bozkırı olarak adlandırmıştır.

¹⁶ P. D. Buell, “Sübötei Ba’atur” in Igor de Rachewiltz, Hok-lam Chan, Hsiao Ch’i-Ch’ing and Peter W. Geier (eds), *The Service of the Khan, Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200 – 1300)*, Wiesbaden 1993, s. 13 – 26, 19 – 20.

Fakat bu yukarıda anlatılanlardan Cengiz Han'ın en büyük oğlunu batı ülkelerine karşı ne zaman gönderdiği de net olarak anlaşılmıyor. Her halükârda 1224 ve 1227 yılları arasında Cuci'nin saldırıp saldırmadığı konusunda bilgimiz yoktur, aynı dönemde Cengiz Han dikkatini Tangutlara yöneltmiş ve onlara karşı sürdürdüğü sefer sırasında 1227'de ölmüştür.

Cengiz'in ölümünden sonra iki yıl kadar naiplik iktidarı ortaya çıkmıştır, aday halef olan Ögedey ancak 1229'da han olarak seçilmiştir. Ögedey ilk olarak Kıtay Devleti ile hesaplaşmıştı, bu nedenle 1227 ve 1235 yılları arasında batıya büyük çaplı bir sefer düzenleme imkânı olmamıştır. Buna rağmen Rus yıllıkları 1229 ve 1232'deki Moğol saldırıları hakkında bilgi vermektedir. Bu öncelikle Volga boyundaki ticaret yolu yüzünden Vladimir-Suzdal Knezliği ile de savaş durumunda bulunan ve Doğu Avrupa sınırında yer alan Volga Bulgarlarını ilgilendiriyordu. 1220'den önce Volga Bulgarlarının en önemli uğraşı, 12. yy. ortalarından itibaren güçlenen Vladimir- Suzdal knezinin tehdit ettiği Volga ticaret yolunu elde tutulmasıydı. Knezler, Baltık'a doğru, ayrıca Orta Volga kısmına doğru uzanan ticareti tekelleştirmek istemişlerdir. Volga Bulgarları, Cengiz Han'ın 1220'de Harzemşah Devletine karşı sürdürdüğü seferini, bu ticari ilişkileri sayesinde öğrenebilmişlerdir. İki fetihçi güç arasından Moğolları daha tehlikeli sayarak muhtemelen yerinde karar vermişlerdir. Bu yüzden 1220'de Ruslarla barış yapmışlar ve 1221'de Volga – Oka deltasında çıkarlarını tehdit edecek olan *Nijniy Novgorod* kurulmasına rağmen, bu barışı sürdürmüşlerdir. 1223'de Güney Rus Knezlikleri yenilgiye uğrarken, Volga Bulgarlarının saldırgan Moğol ordusunu başarıyla tuzağa düşürmeleri, verdikleri kararın siyasi doğruluğunu ispat etmiştir. Vladimir – Suzdal büyük knezi Yuri, 1226 ve 1229 arasında Volga Bulgar otoritesi altındaki Mordvinlere karşı üç kez sefere çıkmıştır. Volga Bulgarları bu açık cepheleşmeye girmek yerine, Mordvinleri Nijniy Novgorod'a karşı göndermişler, sonra Rus olmayan Hıristiyan bir tüccarı infaz etmişlerdir. Fakat Volga Bulgarları 1229'da yeni bir Moğol saldırısına maruz kalmışlardır. Bu olay Saksın ve imparatorlukların güney çıkar sahasının kaybedilmesi sonucunu doğurmuştur. Volga Bulgarları iki Mordvin prenslerinin birinden feragat ederek barış yapmış ve daha sonra öldürdükleri Hıristiyan şehidin cesedini de Ruslara teslim etmişlerdir. Moğollar 1232'de Volga Bulgar ülkesinin

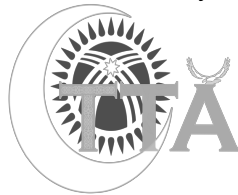

doğu tarafına karşı bir sefer düzenlemiştir. Bu, Vladimir – Suzdal baş knezine tüm Mordvin topraklarını ilhak etme olanağını vermiştir. Volga Bulgarları, kaybettikleri bu toprakları geri kazanmaya girişmemişlerdir, zira kendilerini iki yönden gelen saldırı tehlikesinin ortasına atmak istememişlerdir. Volga Bulgar taktiği (yani bölgesel kayıplar pahasına olsa bile, Vladimir – Suzdal Knezliği ile barışın sürdürülmesi, aynı zamanda Moğollara karşı direnebilmek) 1223’de, 1229’da ve 1232’de, yani daha küçük Moğol orduları karşısında mücadele etmek zorunda kaldıkları sırada da başarılı olmuştur. Fakat 1236’da Moğol Cihan İmparatorluğu’nun tek bir odakta toplanan saldırısı karşısında başarısız olmaya mahkûm olmuştur¹⁷.

Reşidüddin, Ögedey’in at yılında (1234) Kıtay topraklarından dönerek bir kurultay toplanması konusunda önyak olduğundan bahsetmektedir. 1235’te akrabalar ve noyanlar bir araya gelmiş ve tam bir ay boyunca eğlenmişler, sonra devlet meselelerini halletmeye koyulmuşlardır; “Bazı ülkeler ayaklanırken ve bazıları da boyun eğmediğinden, bu işleri halletmek üzere kendisi *Qıpçaq* bozkırlarına ilerlemek isterken, akrabalarını ise farklı yönlere gönderdi. Fakat daha gençliğinin başında olan, aynı zamanda yaşlı bir adamın bilgeliğine ve zekâsına sahip olan Möngeke, Qa’an’ın maksadı ile ilgili olarak şu kaydı düşmüştür; ‘Biz kardeşler ve oğullar, hep birlikte, yerine getirmek üzere emirlerini bekliyoruz, bu emirlerini canımız pahasına da olsa uygulayacağız. Buna karşılık Qa’an kendini görülecek yerlerle, zevklerle ve eğlence ile meşgul etsin, yolculuk sıkıntısına ve yorgunluğuna katlanmasın. Yoksa akrabalar, emirler ve sayısız ordu neye yarar?’ Orada bulunanlar da bu konuşma ile aynı fikirde idiler¹⁸.” Ögedey, bundan sonra Batu, Möngeke, Güyük ve diğer prensleri büyük bir orduyla Kıpçak, Orus, Bular, Macar, Başgird ve Sudak’a karşı göndermiştir. Şu hâlde Moğolların büyük seferinin batıya karşı yapılacağı, 1235’de toplanan kurultayda belli olmuştur. Ögedey’in bizzat katılmasının sebebi ise hazırlığın önemine işaret etmektedir.

¹⁷ I. Zimonyi, Volga Bulghars between Wind and Water: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 46 (1992/93), s. 347 – 355.

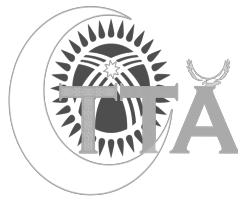
¹⁸ Фазлаллах Рашид ад-Дин, *Джаму ‘ат-табарих*, том II, част 1, критический текст А. А. Али- Заде, Москва 1980, 116 – 119 (sonrakilerde Ali-Zade); BOYLE, Rashid, s. 54 – 55; Verhovskij, s. 35 – 36; Thackston s. 324.

Cüveynî batı seferinin ön hazırlığı hakkında, *Bulğār, Ās, Rūs Topraklarının Fethedilmesi Hikâyesi* adı altında şunları kaydetmiştir; “*Qāān*, ikinci kez büyük *qūriltāy*ı topladığında, sağ kalan isyancıların öldürülmesi ve boyun eğdirilmesi hakkında görüşüldü ve Batu’nun topraklarına komşu olan, kendi çoklukları onları hataya sevk ettiği için henüz boyun eğmemiş olan *Bulğār, Ās* ve *Rūs* topraklarını egemenlikleri altına almayı kararlaştırdılar. Bu yüzden Batu’ya yardımcı olmaları için prensler tayin etti; *Mankū Qāān’ı* ve kardeşi *Būčak’ı*, kendi oğullarından *Kuyūk Han’ı* ve *Qadāgān’ı* ve diğer prensleri; *Kūlkān’ı*, *Bāydār’ı* ve *Būrī’yi*; *Bātū’nun* kardeşleri *Hurdū’yu* ve *Tankūt’u* ve diğer prensleri, ünlü komutanlardan *Subutāy Bahādur’u*¹⁹.” *Moğolların Gizli Tarihi*’nin 270. paragrafında bu ön hazırlıklardan şöyle bahsedilmiştir; “Önceden Sübeetey-Baatur da sefere gitmişti ve bütün Kanglın, Kıbçaut, Bacigit, Rus, As, Sas, Macar, Keşimir, Cerkes, Bular, Kerel uluslarına kadar ulaşmış, Adil ve Cayak’ın suları bol nehirlerinin karşısına geçmiş ve Meket, Men-Kermen ve Keybe ve diğer şehirlere karşı yürümüştü. Fakat orada bu halklar Sübeetey Baatur’u durdurmuştu. Şimdi Sübeetey’in takviye edilmesi için Batu, Buri, Güyük, Möngge ve onların dışında diğer birçok prensi yola çıkardı. Savaşa katılan tüm prenslerin komutanı Batu olsun diye emir verdi. Ayrıca ana ordudan çekilenlerin komutanı Güyük olsun diye emir verdi. Savaşa katılanlara gelince, halkı yöneten prensler, oğulları arasından en yaşlı oğlu savaşa göndermekle yükümlüdür. Yönetici konumunda olmayan prensler, on binlikler, binlikler, yüzlükler, onlukların komutanları ve sıradan kişiler arasından herkes, oğullarından en yaşlı olanını savaşa göndermekle yükümlüdür. Prensesler ve hanedan damatları aynı şekilde oğulları arasından en büyük olanları savaşa göndersinler. Emir böyleydi. Ögedey Kağan yine şunu da söyledi; Bu Çağatay ağabeyimin soyundan gelenlerin en yaşlı oğulların savaşa gönderilmesi gerektiğini söyleyen bir emirdir. Çağatay ağabeyim bana oğulları arasından en yaşlısı olan Būrī’yi, Sübeetey’in takviyesi için savaşa göndereceğini haber etti. Oğullardan en büyükleri savaşa katıldığı takdirde, ordu kalabalık olur. Yola çıkan ordu kalabalık olunca, o zaman yürüyüşü saygın ve kudretli olur. Düşman ise karşısında pek

¹⁹ Qazwini, 224; BOYLE, *Juwaini*, s. 268 – 269; krş. *Tatárjárás emlékezete*, s. 62.

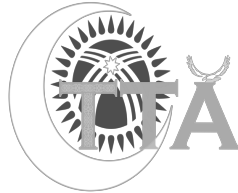
çok devlet var diye hesap eder. Sınırlardaki insanlar dik kafalı insanlardır. Öfkeye kapıldıklarında, ölümleri kendi kılıçlarından olur. Bu kavimlerin kılıçları keskindir derler. Bu mesajı verdi. Ögedey Kağan bunları anlattı ve her yerde halka duyurdu; bu sözlere cevaben, Çağatay ağabeyimin gayretlerine ve gücüne dayanarak kendim de oğullarımdan en büyüğünü savaşa göndereceğim. Bu, Batu'nun, Bürî'nin, Güyük'ün, Mönge'nin ve diğer prenslerin savaşa nasıl gönderildiklerinin hikâyesidir²⁰.”

Cüveynî, sıralama yaparken fethedilecek ülkeler arasından üçünü zikreder: Volga Bulgarları, Alanlar ve Ruslar (*Bulğār, Ās ve Rūs*). *Moğolların Gizli Tarihi*'nin birçok yerinde de üç şehir adı geçer: Alan başkenti Meket, yani Magas, ayrıca *Men- Kermen* ve *Keybe* adı. Bu sonuncusu, açık bir biçimde Kiev'in Moğolca şeklidir, bir önceki hakkında da genelde Türkçe kökenli ve anlamının “Büyük Şehir” olduğu ve Kiev ile özdeş olabileceği düşünülür²¹. Ne var ki benim düşünceme göre, başka bir özdeşleştirme de söz konusu olabilir, zira Rus kaynakları *Veliky Gorod* “Büyük Şehir” adını Volga Bulgarlarının başkenti için kullanır. Böyle yorumlarsak, Cüveynî ve *Moğolların Gizli Tarihi*'nin verileri uyuşabilir, nitekim Fars yazar ülkelerin adını, Moğol kaynak ise onların başkentini sıralamıştır. Buna göre Moğolların stratejik hedefleri arasında Volga Bulgarları, Rus Knezlikleri ve Alanları yenmek vardı. 13. yüzyılın başında Kumanların yanı sıra, Doğu Avrupa'da önemli rol üstlenen güçler bunlardı.

Moğolların Gizli Tarihi, Ögedey'in, Cengizli prensler arasında savaşa kimleri gönderdiği konusundan ayrıntılı olarak bahseder. Strateji ve komuta görevlerine 1223 yılındaki seferi de yönetmiş olan dâhi komutan Sübötay'in getirildiğini anlatır. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde Cengizli prenslerin sıralamasında kıdem sırası kendini belli eder: Batu, Bürî, Güyük, Mönge. Buna karşılık Cüveynî ve Reşidüddin'in sıralamasında en genç koldan en yaşlı kola kadar gider: *Manku Qaan* ve kardeşi *Bucak*, kendi oğullarından *Kuyük Kağan* ve

²⁰ *A mongolok titkos története*, Ford. Ligeti L., Budapest 1962, s. 130 (sonrakilerde MTT). Eserin eleştirisi: *Histoire secrète des Mongols*, Ed. L. Ligeti. Monumenta Linguae Mongolicae Collecta I. Budapest 1971.

²¹ Bu özdeşleştirmenin temeli Reşidüddin'in yazdığı şu kayda dayanmaktadır; “Orusların büyük şehri Men-Kermen olarak adlandırılır.” (Boyle, Rashid, s. 69).

Qadāgān ve diğer prensler: *Kūlkān*, *Bāydār* ve *Būrī*; Batu'nun kardeşleri *Hurdū* ve *Tankūt*. Sıra döngüsünün ardında 1251'deki iktidar dönüşümü yatmaktadır. Nitekim bu dönemde iktidarı, Cengiz'in dört oğlundan en küçüğü Toluy'un oğlu Mōngke devralmıştır. Yani Fars kaynakları bu sırayı Toluy kolunun iktidara gelmesi nedeniyle değiştirmişlerdir²².

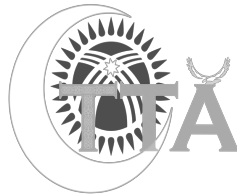
Saldırgan Moğol ordusunun mevcudu konusunda farklı tahminler vardır. De Brida'ya göre Ögedey, tüm ordusunun üçte birini batı seferine göndermiştir. Cengiz'in ölümü sırasında, 1227'de Moğol ordusunun mevcudu, 9.000 muhafızı da ekleyince 129.000'e ulaşabilir. Macar keşişi Julianus, ordularında 135.000 kendi ırkından insanın ve 260.000 kulun savaştığını kaydeder. Bunlara dayanarak saldırgan Moğol ordusu aşağı yukarı 130.000 kişi olarak tahmin edilebilir.²³ Buna göre kaynaklarda kendi ordusuyla yürüyen Cengizli prenslerin arasında dört koldan genelde ikişer ad geçtiği için, Moğol ordusunun mevcudunu sekiz tümen "onbinlik" olarak tahmin edebilirim, aynı zamanda savaşlar sırasında cepheye sürülen tâbi halklardan da yardımcı birlikler kurulmuştur.

Vernadsky Moğolların Avrupa Seferi'nin taktiğini ordularının yazın bozkıra çekildikleri şeklinde tarif etmiştir. Burada ya dinleniyorlardı ya da göçebeleri alt etmekle uğraşıyorlardı; kışın ise orman kuşağındaki halklara boyun eğdirmek için buraya gidiyorlardı²⁴. Julianus da bu konu hakkında şöyle bahsetmiştir; "[Tatarların] Önünden kaçmış olan Rutenler, Macarlar ve Bulgarlar, onların ertesi kış yeryüzünün suları ve bataklıkları donunca tüm Ruten yurduna yaptıkları gibi, tüm Rusya'yı

²² Zimonyi I., *Egy mongol hadifogoly vallomásá az 1240-es kijevi ostrom idején: Keletkutató* 1988. tavasz, s. 39 – 45, 41 (sonrakilerde Zimonyi, *Kijevi ostrom*). Genişletilmiş, gözden geçirilmiş baskısı: I. Zimonyi, *Die Aussage eines mongolischen Kriegsgefangenen zur Zeit der Belagerung von Kiev im Jahre 1240: Chronica*, 1(2001), s. 52 – 66.

²³ Göckenjan, *Mongolensturm*, s. 124 – 125; Göckenjan, *Westfeldzug*, s. 38 – 39, 36 – 38. dipnot.

²⁴ Vernadsky, *Mongols*, s. 50.

da büyük bir kalabalıkla çok kolayca yakıp yıkmak için beklediklerini bize ilk ağızdan anlattılar²⁵.”

Moğol seferi 1236 Sonbaharı'nda Volga Bulgarlarına karşı bir saldırıyla başlamıştır. Cüveynî seferin akışı hakkında şunları kaydetmiştir; “Prensler, ordularını teşkilatlandırmak için, kendi bölgelerine geri döndüler. İlkbaharın gelişiyle yurtlarından hareket ettiler ve hızla ilerlediler. Prensler *Bulğār* sınırında buluştular. Yeryüzü gümbürdemişti ve ordularının kalabalığından titremişti, ordularının kudretini görünce vahşi hayvanlar bile dehşete kapılmıştı. İlk önce tüm dünyada mükemmel konumuyla ve bitmez tükenmez malları ile ünlü olan *Bulğār* şehrini yaktılar ve işgal ettiler. İbret olsun diye oranın sakinlerini katledip, diğerlerini ise köle yaptılar²⁶.” Rus yıllıkları aynı konudan şu şekilde bahsetmektedir; “Aynı sonbahar (1236) Tanrısız Tatarlar, Doğu ülkesinden Bulgarların yurduna geldiler ve şanlı Bulgar Büyük Şehri'ni ele geçirdiler ve silahlarıyla yaşlısından gencine ve en küçük bebeğe kadar herkesi kestiler ve mal-mülklerinin çoğunu alıp götürdüler, şehirlerini ise ateşe verdiler ve tüm topraklarını hâkimiyetleri altına aldılar²⁷.” Volga bölgesi fetihlerinden 1237'de Suzdal'da haberdar olan Julianus şunları yazar: “Bunların [Doğu'daki Macarların] alt edilmesinden sonra, batıya yöneldiler ve bir yıl ya da daha fazla [zaman] zarfında çok büyük beş pagan ülkesini işgal ettiler: Saksın'²⁸, Merovia'yı²⁹, Bulgaristan'ı yendiler ve altmış güçlü kaleyi ele

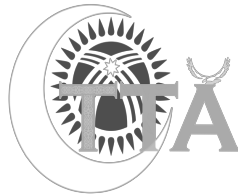
²⁵ H. Dörrie, *Drei Texte zur Geschichte der Ungarn und Mongolen: Die Missionreisen des fr. Julianus O.P. ins Uralgebiet (1234/5) und nach Rußland (1237) und der Bericht des Erzbischofs Peter über die Tartaren*, Göttingen, 1956, s. 173 – 174; Györffy Gy., *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*, Budapest, 1986, s. 76 – 77 (sonrakilerde Györffy).

²⁶ Qazwini, 224; Boyle, *Juwaini I*, s. 268 – 269.

²⁷ *Полное собрание русских летописей*, I-, Санктпетербург – Москва, I, 460 (sonrakilerde PSRL).

²⁸ 12. yüzyıl ortasında Abu Hamid al-Gharnati'nin ayrıntılı olarak bahsettiği Volga Nehri'nin aşağı akış bölgesindeki bir şehir olan Saksın. Krş. *Abu-Hamid al-Garnati utazása Kelet- és Közép- Európában s. 1131 – 1153*, Közzétette O. G. Bolsakov – A. L. Mongajt. Budapest 1985, s. 37 – 38; Göckenjan, *Mongolenstrum*, s. 115, 17. dipnot.

²⁹ Rus kroniklerinde Merja = Mari = Çeremis. Krş. Göckenjan, *Mongolenstrum*, s. 115, 18. dipnot.

geçirdiler. Bunlar öyle çok nüfusa sahipler ki tek birinden elli bin silahlı adam çıkarmak mümkündür. Bunun yanı sıra Vedin'e³⁰, hem de Merovia'ya, iki hükümdarı olan Mordvinlerin ülkesi Poydovia'ya boyun eğdirdiler: Hükümdarlardan biri –sanki karşı koyabilecekmış gibi-halkının geri kalanıyla tahkim edilmiş yerlerin savunmasına kaçarken, diğeri tüm halkı ve ailesiyle Tatarların egemenliğine teslim oldu³¹.”

Volga Bulgarlarına karşı bu büyük saldırıya daha öncekiler zemin hazırlamıştı, nitekim bunların sonucunda Volga'nın aşağı akışı üzerindeki ticari tekelle birlikte güney bölgeleri kaybedilmiş ve Moğollar doğu illerine de darbe indirmiştir. Rus kaynaklarında *Velikiy Gorod* olarak geçen *Bulgār* adlı şehir, Moğollar çağında bölgenin merkezi haline gelen Rusçadaki *Bolgary*, Tatarcadaki *Bolgar* adlı yer ile aynı değildir. Burası, yakınında arkeologların muazzam ölçekte bir şehri gün ışığına çıkarttıkları Rusça *Bilyarsk*, Tatarca *Biler* adlı yerleşim yeridir. Bu adın iki şekli, yani *Biler* ve *Bulgar* arasındaki fark şudur; Genel Türkçe olan Bulgar kavim adının Çuvaşçaya özgü biçimi *Biler*'dir³² Sefer sırasında Moğollar, başkentin işgalinin ardından kalan toprakları da hâkimiyetleri altına almışlardır³³.

Julianus, Mordvinler ve *Veda/Vedin'*e karşı seferlerden söz ederken Volga Bulgar İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonraki aniden gelişen olaylara atıfta bulunmuştur. Reşidüddin Volga Bulgarlarının boyun eğdirilmesinden ve ondan sonraki olaylardan ayrıntılı olarak bahseder; “Ondan sonra³⁴ daha o kış prensler ve emirler *Haban*³⁵ Nehri

³⁰ Richardus'un raporunda geçen Burtaşların şehri Veda. Krş. Göckenjan, *Mongolensturm*, s. 87, 21. dipnot, s. 115, 21 dipnot.

³¹ Györffy, s. 76. Krş. Göckenjan, *Mongolensturm*, s. 38, 115; Fennell, *Crisis*, s. 77.

³² Zimonyi I., *Volgai bulgār városok a s. 10 – 13. Században. Abhivādana. Tanulmányok a hatvan- éves Wojtilla Gyula tiszteletére*, Szerk. Felföldi Sz., Szeged 2005, s. 359 – 366; s. 362 – 363.

³³ Sefer hakkında: T. T. Allsen, *Prelude to Western Campaign: Mongol Military Operations in the Volga-Ural Region, 1217 – 1237: Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 3(1983), s. 5 – 24; *Волжская Булгария и монгольское нашествие*, Казань 1988.

³⁴ Reşidüddin ilk olarak Macaristan seferinin bir betimlemesini verir, sonra ardından seferin önceki olaylarından bahseder (V. Minorsky, *Caucasia*, III. The Alān Capital *Magas and the Mongol Campaigns: *Bulletin of the Society of*

yakınlarında bir araya geldiler ve Emir Sübötay'ı orduyla As ülkesine ve Bulgar sınırına yolladılar. Onlar *Kūy.k*³⁶ kentine ve diğer bölgelerine kadar ulaşarak oradaki orduları bozguna uğrattılar ve onları teslim olmaya zorladılar. Oradaki emirler *Bāyān* ve *Ġīqū*, kendilerine merhametli davranan prenslere gelerek teslim oldular, sonra geri döndüler, ancak yeniden baş kaldırdılar. Onları yakalaması için Sübötay Bahadır ikinci kez onlara karşı gönderildi. Ondan sonra prensler meclis kurdular ve sonra her biri kendi ordusuyla süre avına çıktı ve yollarına çıkan vilayetleri yenerek fethettiler.

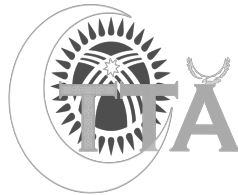
Menkkū Qāān sol kanadıyla deniz kıyısında bir süre avı düzenledi. Oradaki emirlerin en arsız olan, Kıpçak kavminin Ölberlik boyundan *Bačmān*'ı ve Aslardan *Qāčīr-kūla*'yı, her ikisini ele geçirdi. Bačman ve başka eşkıyalar kılıçtan kurtuldu, kaçaklardan oluşan ve her yönden sıkıştırılmış bir birlik kendisine katıldı, buna rağmen ellerinden kurtulmayı başardı. Yaptığı zorbalık haberleri gündün güne büyüyordu. Kaldığı sabit bir yeri yoktu, böylece Moğollar onu yakalayamadılar, o İdil (Volga) boyundaki ormanlarda saklandı. *Menkkū Qāān*, 200 gemi hazırlansın ve her birinde tepeden tırnağa silahlanmış Moğol olsun diye emir verdi. Kendisi ise kardeşi Bücek ile nehrin iki tarafında süre avına çıktı. Atıl ormanlarından birinde taze gübre ve kısa süre önce terk edilmiş başka bir göçebe ordugâhına işaret eden ize ve bunların arasında yaşlı bir kadına da rastladılar, ondan Bačman'ın adalardan birine geçtiğini, ona itaat eden herkesin orada yaşadığını öğrendiler.

Oriental and African Studies, XIV [1952], s. 221 – 238; 228 – sonrakilerde Minorsky, *Caucasica III*).

³⁵ Var: Ġāpān, Ġābān, Hāmān, Čāmān. Ural Nehri ile özdeşleştirilen Türk. *Yayiq* Minorsky, *Caucasica III*, s. 239.

³⁶ KWYK, KWYK, KRNK. Bu şehrin nereyle özdeş olabileceği tartışmalıdır. Tizengauzen, herhangi bir filolojik dayanağı olmaksızın Büyük Şehir ile özdeşleştirir. Smirnov (A. П. Смирнов, *Волжские Булгары*, Москва 1951, s. 268) Berezin'i takip ederek Kermenčuk şehriyle özdeşleştirmişti. Fahrutdinov bunu aşağıdaki delillerle reddetmiştir: 1. Şehir, Kama'nın kuzeyinde, başka kaynaklarda adı geçen Bilyarsk'ın karşısında bulunuyordu. 2. Arkeolojik olarak bu şehir Moğol dönemine tarihlendirilebilir, daha önceden mevcut değildir. Fahrutdinov'a göre bu veri Türkçe kermen "şehir, hisar" sözcüğüyle özdeş olabilir. Р. Г. Фахрутдинов, *Очерки истории Волжской Болгарии*, Москва 1984, s. 101 – 102).

Gemileri olmadığı için Atil'den karşıya geçemediler. Kuvvetli bir rüzgâr çıkmıştı ve nehir köpürmüştü ve suyun akıntısı geçitten diğer tarafa doğru idi. *Menkkū Qāān'*ın şansına nehir yatağı görülebilir oldu, bunun üzerine ordusuna karşıya geçmeleri için emir verdi ve onu yakaladılar, yandaşlarının bir kısmını kılıçtan geçirdiler, diğerleri suda boğuldular. Oradan muazzam bir ganimet alıp götürdüler. Baçman, boynunun *Menkkū Qāān'*ın kutlu elinden vurulması için yalvardı. O, kardeşi Bücek'in, onun bedenini ikiye ayırması için talimat verdi. Keza Aslardan emir *Qācīr-Kūla'*ı da öldürdüler. Kendisi yazı orada geçirdi. Sonra Hicri 634 yılına karşılık gelen (4 Eylül 1236- 23 Ağustos 1237) Tavuk Yılı'nda Cuci'nin oğulları Batu, Orda, Berke; Ögedey Han'ın oğlu Kadan; Çağatay'ın torunu Büri; Cengiz³⁷ Han'ın oğlu Külken *Būqşī*, *Burtās* ve *Arġān*³⁸ kavimlerine karşı savaşa girdiler ve kısa süre içinde onları yendiler³⁹."

Büyük olasılıkla daha 1236-37 kışında, Mengü ve Bücek komutasındaki Moğol ordusunun sol kanadı, Volga ve Don arasındaki bozkırda yaşayan Kıpçakların önderi olması muhtemel Baçman'ı yendiği, böylece bozkırın Don'a kadar Moğol etkisi altına girdiği Julianus ve Reşidüddin'in verilerinden tespit edilebilir⁴⁰. Volga Bulgarlarını yendikten sonra diğer Moğol ordusu, Bulgarların batı ve güney batı komşularını, yani Mordvin prenslerini (*Merovia*, *Poydovya*; *Būqşī*) ve Burtasları (*Vedin*, *Burtās*) ortadan kaldırmış, bu sayede Moğollar, Vladimir-Suzdal Knezliği'nin sınırlarına ulaşmışlardır.

Kiev Rusyası 13. yüzyılın başında birleşik bir devlet değildi, pratikte birbirinden bağımsız birçok knezliğe bölünmüştü. En güçlüsü, kuzeydoğu bölgelerini denetimi altında tutan ve gücü Novgorod'a da uzanan Vladimir-Suzdal Knezliği idi. Buna karşılık güneybatı Rus

³⁷ Başka bir elyazmasında: Mengü.

³⁸ Birçok elyazmasında bu kavim adı bulunmaz. Thackston *Irazān*, yani Riazan'ın varyantlarından biri olduğunu düşünmektedir (Thackston, s. 327, 1. dipnot). Metne dayanarak Fin- Ugor dili konuşan herhangi bir kavimle özdeşleştirilebilir.

³⁹ Ali-Zade, s. 128 – 133; Boyle, Rashid, 57 – 59; Verhovskij, s. 37 – 38; Thackston, s. 326 – 327.

⁴⁰ Bu sefere dair Çince verileri Pelliot çalışmıştır: P. Pelliot, À propos des Comans: *Journal Asiatique*, 15(1920), s. 125 – 185; 166 – 167.

toprakları tek elde değildi, Smolensk, Çernigov ve Galiçya-Volinya knezleri, daima Rus topraklarının merkezi sayılan Kiev için karşılıklı başarılarla mücadele etmişlerdir.

Moğollar, Kiev Rusyası'na karşı iki büyük sefer düzenlemişlerdir. Vladimir- Suzdal'a karşı yönelen ilk sefer, askeri ve siyasi olarak belirleyici idi. Reşidüddin ön hazırlıklara dair şunları not etmiştir; "Adı geçen yılın sonbaharında orada bulunan tüm prensler bir araya gelip kurultay yaptılar ve Rusların üzerine gidilmesi konusunda anlaştılar."⁴¹ Julianus daha net verilere sahiptir: "Şimdi ise Rusya'nın sınırlarında beklerken, Tatarların bütün ordusunun batıya doğru ilerleyerek dört kısma ayrılmış olduğu gerçeğini öğrendik. Birinci kısım İtil Nehri'nin kıyısında Rusya'nın doğu uçlarındaki Suzdal'a doğru yaklaşıyor; diğer kısım güneye doğru artık Riazan sınırlarına [varmıştı]; Burası şimdiye değin yenilmemiş olan bir diğer Ruthen Knezliği'dir; Üçüncü kısım Don Nehri'nin karşısındaki Voronej kalesi civarında ordugâh kurdu, yine burası da bir Rus Knezliği'dir"⁴².

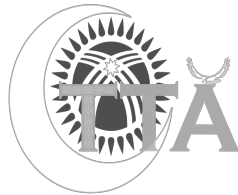
Kuzeydoğu Rusya'nın Tatar fethini üç temel kaynağa dayandırmak mümkündür: *Lavrentev Yıllığı*, *Novgorod İlk Kroniği*, *İpatyev Yıllığı*.

1. Dokuz kısımdan oluşan birinci eser en ayrıntılı, fakat en çelişkili olanıdır. Bu metin belli ki tek bir kaynaktan çıkmamıştır, sonraki eklemelerle meydana getirilmiş bir derlemedir. Anlatının merkezinde, Suzdal'ın işgalinin eklendiği Vladimir şehrinin kuşatması bulunuyor. Elbette tek başına Vladimir kuşatması bile tek bir yazarın eseri olamaz. Ana hikâye olguya dayalı, az çok dingin bir tona sahip, üslubu bakımından Kiev ya da Konstantinapol kuşatmalarının tasvirinden farkı olmayan bir savaş haberini andırıyor, aynı zamanda adı geçen kişilerin, yerlerin ve olayların betimlemesini esas alırsak, bir görgü tanığının anlatışının söz konusu olması kesin görünüyor.

Esir düşen Vladimir hakkındaki anlatı, üslup ve içerik bakımından buna uymuyor, üstelik mantıksal olarak sonu da düzensizdir. Aynı zamanda hikâye folkloristik ve dini hatıratla doludur. Dahası Reşidüddin, Vladimir'in Makar şehrinin kuşatılması sırasında öldürüldüğünü iddia etmiştir. Şehir sakinlerinin kiliseye sığındıklarına

⁴¹ Ali-Zade, s. 133; Boyle, Rashid, s. 59; Verhovskij, s. 38; Thackston, s. 327.

⁴² Györffy, s. 76 – 77.

dair olan anlatı, sonra yine şehrin yağmalanması olayı savaş raporları tarzında yazılmamıştır. Bu anlatı, başka yıkım sahnelerinde de karşımıza çıkabilen sayısız klişe içermektedir.

Bunun yanı sıra Sit Nehri kıyısındaki çarpışma da şüphesiz bağımsız bir bölüm olarak görülebilir. Keza, bu bölüm başlangıçta savaş haberleri tarzında yazılmıştır. Aynı zamanda Vladimir'deki haberleri duyan Yuri'nin öyküsü besbelli yine başka bir kaynağa gönderme yapıyor.

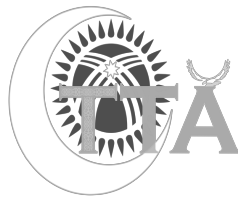
Aslında diğer bölümler Moğolların 1237/38'de hangi şehirleri işgal ettiklerine dair bir liste sunuyor. Riazan ve Suzdal'ın alınması sırasında daha önceden de bilinen kişilerle karşılaşılıyor, bundan başka hiçbir veri bulunmuyor. Kolomna ve Moskova olayında bile sadece bir iki gerçek tasvire sahibiz. Diğer şehirler sadece alınışlarıyla bağlı olarak anılmaktadır: Rostov, Yaroslavl, Gorodets, Galiç Merskiy, Pereyaslavl Zaleskiy, Torjok.

Betimlemenin tarihlendirilmesi etrafında da tartışmalar vardır, muhtemelen ilk kez 1239'da Rostov'da kaydedilmiştir, sonra 1280'li yıllarda Rostov-Vladimir geleneğinin birleştirilmesi sırasında bu olayı oturttular.

2. *Novgorod İlk Kroniği*, üslup ve ideolojik söylemleri ve bir olguya dayanan verileri bakımından da tamamen bundan farklılık gösterir. En az iki kaynaktan faydalandığı açıktır: Riazan'ın alınışını yerli görgü tanıklarından almış olabilir. Diğer tasvirler, yani Vladimir kuşatması ve alınması, Doroj'un tarihi, Sit boyundaki çarpışma, Torjok kuşatması önceki gelenekten ayrılmaktadır ve Novgorod kaynağına atıfta bulunur. Bir yandan başka hiçbir yerde Torjok kuşatması anılmamakta, öte yandan üslubu bakımından Tatar karşıtıdır, bu üsluba ancak işgal uğramamış şehirde yaşayan bir yazar sahip olabilirdi.

Her iki kaynak da olaylardan kısa bir süre sonra yazıya geçirilebilmiştir.

3. *İpatyev Yıllığı*, Tatarların Riazan çevresindeki askerî operasyonları, Kolomna'nın ele geçirilişi, Büyük knez Yuri'nin yenilgiye uğratılması ve Burunday tarafından öldürülmesi, sonra Vladimir şehrinin kuşatılması ve yağmalanması hakkında şaşırtıcı bir biçimde

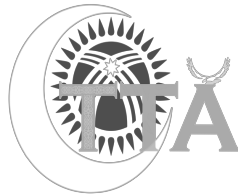

kısa özetler vermektedir. Son olarak Kozelsk'in kahramanca savunulmasından, ayrıca Batu'nun sonraki güney harekâtlarından bahsetmektedir. Birkaç ilginç bilgiyi saymazsak, güney kroniğinin tasviri yansızdır⁴³.

Fennel'e göre Moğol ordusunun ana karargâhı bugünkü Tambov civarında olmalıydı. Rusların kabul etmeye yanaşmadıkları elçilerini, Riazan'a buradan göndermişlerdir. Riazanlı, Pronsklu ve Muromlu knezler yenilgiye uğrayacakları Moğollara karşı bir ordu göndermiş ve Moğollar Belgorod ve Pronsk şehrini işgal etmişlerdir. Moğol güçleri Riazan'da toplanmış ve beş günlük kuşatmanın ardından 21 Aralık'ta şehri almışlardır. Vladimir- Suzdal Büyük knezi Yuri, Riazan'a yardım için bir birlik göndermiş ve bu birlik Riazan Knezliği'nin geri kalan kuvvetlerine katılmıştır. Moğollar bu orduyu Kolomna'da yenmişlerdir. O zamanlar gösterişsiz bir şehir olan Moskova 15 Ocak 1238'de Moğol eline geçmiştir. Büyük knez Yuri, güçlerini başkent savunulması için harekete geçirmek yerine Ugliç'te Volga'yı geçerek Sit Nehri kıyısında ana karargâhını düzenlemeye karar vermiştir. Moğollar başkent Vladimir'e 3 Şubat'ta ulaşmış, sonra 7'sinde şehir artık ellerine geçmiştir. Şubat ayı boyunca knezliğin diğer şehirlerine de boyun eğdirmişlerdir. *Nyikon Yılığ* 14 şehrin adını söyler: Örn; Rostov, Yaroslavl, Volga boyundaki Gorodets, Galiç Merskiy, Pereyaslavl Zalesskiy, Yuryev, Dimitrov, Volok, Tver, Torjok. Fennel aynı zamanda bu sıralamanın tarihsel değerinin tartışmalı olduğunu vurgulamıştır⁴⁴. Julianus'un mektubuna göre bir Moğol kolordusu Volga boyundan ileriye akın etmiştir. Her ihtimale karşı Moğol ordusu başkent alınışının ardından yeni yeni birliklere ayrılmıştır. Burunday'ın yönettiği ordu, Büyük Knez Yuri üzerine yürümüş ve 4 Mart'ta Sit Nehri'nde yenilgiye uğratmıştır, knezin kendisi de burada ölmüştür. Bir başka Moğol ordusu Torjok kuşatmasına başlamış ve yalnızca beş haftalık bir mücadelenin ardından 5 Mart'ta şehri almayı başarmıştır. Moğollar, ilkbaharın yaklaşmasından ve buzların erimesiyle yolların yürünemez hale gelmesinden dolayı Novgorod'a gitmeye girişmemişlerdir. Dönüş

⁴³ J. L. I. Fennell, *The Tale of Baty's Invasion of North-east Rus' and its Reflexion in the Chronicles of the Thirteenth-Fifteenth Centuries: Russia Mediaevalis*, 3(1977), s. 41 – 78.

⁴⁴ Fennell, *Crisis*, s. 80.

yolunda Batu, altı hafta boyunca direnmiş olan Kozelsk'e saldırmıştır, şehir ancak Moğol takviyesinin gelmesinden sonra düşmüştür.

Reşidüddin bu sefer hakkında şu bilgiyi vermiştir: “Batu, Orda, Güyük Han, Mengü Han, Külken, Kadan ve Büri ile birlikte *Arpān*⁴⁵ şehrini kuşatma altına aldılar ve üç gün içinde ele geçirdiler. Ondan sonra *İka*⁴⁶ şehrini ele geçirdiler. Külken orada yaralandı ve yarası yüzünden öldü. *Urmān*⁴⁷ adlı Rus emir ordusuyla geri çekildi, fakat kendisi öldürüldü. Daha sonra beş gün içinde *Makāz*⁴⁸ şehrini beraberce aldılar ve şehrin emiri *Awlāytīmūr*'u (Vladimir'i) adına yaraşır bir biçimde öldürdüler. *Bürkī-buzurg*⁴⁹ şehrini sekiz gün süresince kuşattılar, sonra ele geçirdiler. Çetin bir savaş verildi. Mengü Han da onları yenmek için birçok kahramanlık gösterdi. *Wazirlāw* (Vsevolod⁵⁰) kadim toprağı olan *Qīranqalā*⁵¹ şehrini beş gün içinde birlikte aldılar. O bölgenin emiri olan *Yaka Yürkū*⁵² kaçtı ve kendini bir ormana attı. Fakat yakalandı ve öldürüldü. Daha sonra oradan ayrılarak

⁴⁵ Riazan olarak düzeltilebilir. (Verhovskij, s. 38, 18. dipnot.; Boyle, Rashid, s. 59, 236. dipnot).

⁴⁶ Kıyısında Kolomna'nın bulunduğu Oka Nehri'nin adı saklı olabilir, zira Külken orada öldürülmüştür. (Verhovskij, s. 38 – 39, 19. dipnot.; Thackston, s. 327, 4. dipnot.; Fennell, *Crisis*, s. 79).

⁴⁷ Kolomna'yı savunan büyük knez Yuri'nin kardeşi, prens Roman (Thackston, 327, 5. dipnot; Fennell, *Crisis*, s. 79).

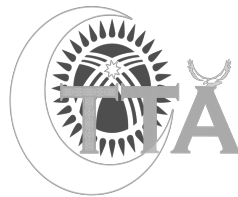
⁴⁸ Büyük knez Yuri'nin ilk oğlu Vladimir'in savunduğı, o dönemde oldukça küçük bir şehir olarak görülen Moskova (Verhovskij, s. 39, 20. dipnot; Boyle, Rashid, s. 59, 239. dipnot; Fennell, *Crisis*, s. 79).

⁴⁹ Bir başka biçimi: *Yürkī-buzurg* “Büyük Yuri”, yani Vladimir- Suzdal knezi Yuri. Bu durumda *Bürkī-buzurg* Vladimir ile aynıdır. Ortaya çıkan başka bir okunuşu: Tverskiy Torjok (Verhovskij, s. 39, 22. dipnot; Boyle, Rashid, s. 59, 241. dipnot).

⁵⁰ Thackston okunuşunu *Wazīwalād* olarak düzeltmiştir. 1176 – 1212 arasında hüküm süren Büyük knez Vsevolod Yuri'nin babasıdır (Boyle, Rashid, s. 60. 244. dipnot; Thackston, s. 327, 9. dipnot).

⁵¹ Pereyaslavl şehriyle veya Torjok ile özdeşleştirilmiştir. Minorsky'ye göre okunuşu: Pereyaslavl'a işaret eden *Fīrazlāw* (Boyle, Rashid, s. 59, 243. dipnot; Thackston, s. 327, 8. dipnot).

⁵² Moğolca *yākā* ‘büyük’ sözcüğüne benzetilebilir, böylece büyük knez Yuri hakkında tekrar söz konusudur (Boyle, Rashid, 60, 245. dipnot; Thackston, s. 237, 10. dipnot).

tümen halinde yürüme ve yollarına çıkan her şehri, vilayeti ve kaleyi alıp yerle bir etme görüşüne vardılar. Batu bu yürüyüşte Kozelsk⁵³ şehrinin surlarının altına geldi ve iki ay süresince kuşattı fakat alamadı. Ondan sonra *Qadān* ve Büri geldi ve üç gün içinde aldılar. Ondan sonra ordugâh kurdular ve dinlendiler⁵⁴.”

Moğollar, en güçlü Rus devlet teşkilatı olan Vladimir-Suzdal Knezliği'ni büyük olasılıkla birçok yönden saldırarak 1237 – 38 kışında kuşatmışlardır, direnişin kırılmasının ardından şehirleri ele geçirmişlerdir, büyük knezi ise ordusuyla birlikte yok etmişlerdir. İlkbaharın gelişiyle bozkıra geri çekilmişlerdir.

Sonraki iki yıl içerisinde Moğollar bozkırda ve Kafkasya'da askerî harekâtlarını sürdürmüşlerdir. Reşidüddin bu konu hakkında şöyle bilgi veriyor: “Daha sonra Hicri 635 yılına (24 Ağustos 1237 – 13 Ağustos 1238) denk gelen Köpek Yılı sonbaharında Mengü Han ve Kadan, Çerkeslere karşı sefere çıktı. Kışın oradaki *Tūqār*⁵⁵ adındaki hükümdarı öldürdüler. Şeyban, Bücek ve Büri, Kırım üzerine sefere çıktı ve Kıpçak halkından olan *Tabqarā*'yı ele geçirdiler. Berke Kıpçaklara karşı gitti ve *B/Makrūti* komutanlarından *Arğumāk*'ı, *Qūrānb/mās*'ı ve *Qap/tarān*'ı yakaladı.”⁵⁶ Moğol orduları ilk olarak Kafkasya'nın batı uçlarında Kuban Nehri boyundaki Çerkeslere saldırmışlardır. Bir başka kolordu Kırım'a açılan kapı olan Perekop geçidinden geçmiş ve yarımada yaşayan Kumanları yenmiştir, sonra 26 Aralık'ta deniz kıyısındaki Sugdak (Sudak) şehrini almıştır⁵⁷. Bunun yanı sıra üçüncü bir birlik Dinyeper ve Dinyester arasındaki bölgede yaşadıkları düşünülen Kıpçaklara saldırmıştır.

Macar tarihinden iyi tanıdığımız Kuman Hanı Köten'in Macar Krallığı'na göç etmesini, bu Moğol saldırısı başlatmış olmalıdır. IV. Béla

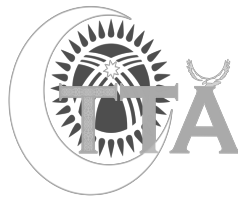
⁵³ El yazmasında: *K.s.I İska*.

⁵⁴ Ali-Zade, s. 134 – 136; Boyle, Rashid, s. 59 – 60; Verhovskij, s. 38 – 39; Thackston, s. 327.

⁵⁵ Var.: *Būqār, Būqān*.

⁵⁶ Ali-Zade, s. 136 – 137; Boyle, Rashid, s. 60; Verhovskij, s. 39; Thackston, s. 327. Krş. P. Golden, *Cumanica*, IV. The Tribes of Cuman – Qıpçaq: *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 9 (1995 – 1997), s. 116 (sonrakilerde Golden, *Cumanica IV*).

⁵⁷ Spuler, s. 19.

iç ve dış düşmanlarına karşı sırtını göçebelerin askeri gücüne dayamak istediği için, Kumanların yerleşmesine Hıristiyanlığı kabul etmeleri şartıyla izin vermiştir⁵⁸.

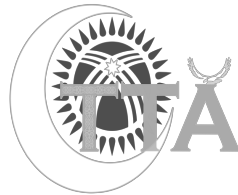
Moğollara geri dönersek, bunların başka bir ordusu Dinyeper'in doğu kıyısında, bozkırla sınırdış olan Pereyaslavl adlı şehre ve knezliğe saldırmıştır. Şehri 3 Mart 1239'da kargılarla almışlardır⁵⁹. Yaz mevsimi, bu fatihler için dinlenme ve plan yapma zamanıydı, bu yüzden bundan sonraki askeri olaylara dair bilgimiz yoktur. İlbaharda başlayan Rus seferini sonbaharda devam ettirmişlerdir. Zira bu dönemde Mengü yönetiminde, ilkbaharda fethettikleri Pereyaslavl Knezliği'nin kuzey komşusu olan ve Dinyeper'in sol kıyısında bulunan Çernigov Knezliğine saldırmışlardır. Moğollar, Çernigov şehrini 18 Ekim 1239'da ele geçirmişlerdir. Bozkıra geri çekilirken "Mengü Han ise Küyev'i keşfetmeye geldi ve Dinyeper'in karşı kıyısındaki küçük Pesok şehrinde durdu ve şehri görünce güzelliğine ve büyüklüğüne hayran kaldı, Mikail'e ve şehir halkına elçiler gönderdi, onları kandırmak istedi, fakat dinlemediler. Mikail, oğlunun ardından Tatarların önünden Macarlara kaçtı⁶⁰."

Mengü, Çernigov'un fethinden sonra Kafkasya'nın ön cephesinde konuşlanan ana orduya geri dönmüştür. Reşidüddin Kafkasya üzerine yapılan seferden detaylı olarak bahsetmiştir: "Daha sonra Hicri 636 yılına (14 Ağustos 1238 – 2 Ağustos 1239) denk gelen Domuz Yılı kışında Güyük Han, Mengü Han, Kadan ve Büri, *Makas* şehrine karşı yürüdüler. Bir ay on beş günlük kuşatmanın ardından burayı aldılar. Fare Yılı'na girildiğinde (Hicri 637 = 3 Ağustos 1239 – 22 Temmuz 1240) hala bu seferde idiler. İlbaharda orduyu harekete geçirdiler ve

⁵⁸ Polgár Sz., Kötöny, kun fejedelem: *Tanulmányok a középkori magyar történelemről*, Szerk. Homonnai S., Piti F., Tóth I., Szeged, 1999, s. 91 – 102; Balogh L., Mikor költözött Kötöny kun fejedelem Magyarországra?: *Acta Historica*, 113(2001), s. 53 – 61 (sonrakilerde Balogh, *Kötöny*).

⁵⁹ *Tatárjárás emlékezete*, s. 85; Fennell, *Crisis*, s. 82; M. Dimnik, *Mikhail, Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev, 1224 – 1246*, Toronto 1981, s. 82 (sonrakilerde Dimnik).

⁶⁰ *Tatárjárás emlékezete*, s. 85; Fennell, *Crisis*, s. 82; Dimnik, s. 82 – 84.

Demirkapı⁶¹ ve *Awır(?)* ilini işgal etmesi için *Būgadāy*'i⁶² görevlendirip Demirkapı'ya gönderdiler⁶³." Alan başkenti Magas son zamanlarda Kuban Nehri'nin yan kolu olan Bolşoy Zelençuk kıyısındaki *Nižne Arkyz* ile özdeşleştirilmektedir. Çince kaynaklar da şehrin alınışına dair bilgiler vermektedir ve kuşatma için üç ay gerektiğini ve 1240'ın ilk ayında (26 Ocak – 24 Şubat) düştüğünü iddia etmektedir. Magas'ın kuşatılması eş zamanlı olarak bir başka Moğol birliği Dağıstan'da fetihler yapmıştır. İlk olarak 1239 Kasım'ında Derbend'in güneybatı yönünde otuz kilometre uzaklıktaki Riça adlı yeri almışlardır. 1239 – 40 kışında sıra Reşidüddin'in Demirkapı (= Temür Qahalqa) adıyla zikrettiği⁶⁴ Derbend şehrinin işgaline gelmiştir. Allsen, Moğolların 1223 seferinde olduğu gibi, Kafkasya'nın işgalinde de başka bir sırayı takip ettiklerine dikkat çekmiştir. Zira bu dönemde Aşağı Volga ve Hazar Denizi kıyısındaki bölgelerin fethinden sonra doğruca güneye, Dağıstan tarafına doğru sapmamışlar, Kuban boyundaki Çerkeslerin ayrıca Karadeniz boyundaki sahil bölgesinin ve Kırım Yarımadası'nın ele geçirilmesinin ardından Kafkasya'nın orta ve doğu kısımları üzerine saldırıya başlamışlardır⁶⁵.

Moğollar Doğu Avrupa'nın önemli güçlerine diz çöktürdükten sonra 1235'deki kurultayda hedeflenen amaçlarına 1240 ilkbaharında ulaşmışlardır. Volga Bulgarları, Vladimir – Suzdal Knezliği, bozkırda yaşayan Kıpçaklar ve Kuzey Kafkasya'nın önemli gücü olan Alanların ülkesi boyun eğmiştir. Söylediğimiz gibi güneybatı Rus bölgesi politik olarak homojen değildi ve Smolensk, Çernigov ve Galiçya – Volınya Knezliği, Rus şehirlerinin anası olan Kiev üzerindeki otorite için mücadele ediyorlardı⁶⁶. Dinyeper'in doğusunda bulunan Pereyaslavl ve Çernigov 1239'da Moğollara boyun eğmek zorunda kalmıştır, böylece geriye kalan Dinyeper'in batısındaki güneybatı Rus Knezlikleri'nin

⁶¹ Buradaki *Tīmūr Qahalqa* "Demirkapı" açık bir şekilde Derbend ile özdeşleştirilebilir (Boyle, Rashid, s. 61, 260. dipnot).

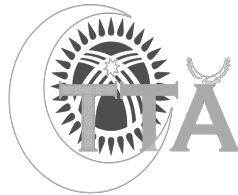
⁶² Var.: *Qūqadāy*.

⁶³ Ali-Zade, s. 137 – 138; Boyle, Rashid, s. 60 – 61; Verhovskij, 39; Thackston, s. 327 – 328.

⁶⁴ T. T. Allsen, *Mongols and Transcaucasia: Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 7 (1987 – 1991), s. 19 – 24 (sonrakilerde Allsen).

⁶⁵ Allsen, s. 24 – 25.

⁶⁶ Fennell, *Crisis*, s. 1 – 21.

askeri gücü, bundan sonra saldırgan Moğollar karşısında önemli bir direniş gösterememiştir.

*Moğolların Gizli Tarihi'*nde Magas şehrinin alınışını izleyen olaylar hakkında günümüze kalan bir betimleme bulunmaktadır: “Batu, Kıpçak seferine dair elçiler aracılığıyla Ögedey Han’a şunları bildirdi. Sonsuz Gök’ün gücüyle ve Han amcamın kutuyla Meget şehrini yıktım, Orosuut halkını boyunduruğa aldım, on bir devleti ve kavmi doğru yola döndürdüm, altın dizgini sıkı sıkı tuttum. Veda toyu düzenlemeyi kararlaştırdık. Şimdi büyük bir çadır kurdum ve toya başladığımızda buradaki prenslerden biraz daha yaşlı olduğum için, ilk olarak ben bir iki kadeh içtim, bu yüzden Büri ve Güyük bana gücendi, toya katılmak yerine atlarına binip gittiler⁶⁷.” Batu bu iki prensi şikâyet etmiştir, bunun üzerine Ögedey öfkeye kapılmış ve bu iki dikbaşlıyı cezalandırmak istemiştir. Ligeti çeviriye yaptığı yorumunda bu kısmın geç döneme ait bir ekleme olduğuna dikkat çekmiştir, zira Mengü’den tek bir söz dahi edilmezken, 1246 ve 1248 arasında Moğol İmparatorluğu’nun hanı olan Güyük, burada oldukça negatif bir şahıs olarak gözükmektedir. Metin, Toluy kolunu temsil eden Mengü daha iktidardayken (1251 – 1259) son şeklini almış olmalıydı⁶⁸. Ne olursa olsun *Moğolların Gizli Tarihi*, Güyük’ün görevine geri çağırılması şeklindeki hatırayı aslına uygun olarak muhafaza etmiştir. Reşidüddin de bunu doğrularak Kafkasya seferini takiben şunu yazmıştır: “Küyük Han ve Mengü Han, Fare Yılı Sonbaharında Qaan’ın emri üzerine geri döndüler ve Hicri 638 yılına denk gelen (23 Temmuz 1240 – 11 Temmuz 1241) Boğa Yılı’nda ordalarına vardılar⁶⁹.” Reşidüddin bunun yanı sıra başka üç yerde daha Güyük ve Mengü’nün Ögedey’in emri doğrultusunda batı seferinden döndüğünden bahsetmektedir⁷⁰. Kiev kuşatmasıyla bağlantılı olarak Rus yıllıklarının verileri de açık bir biçimde Güyük ve Mengü’nün askerî harekâtlara katılmadıklarını göstermektedir.⁷¹ *Moğolların Gizli Tarihi*’nin öteki karakteri, birçok

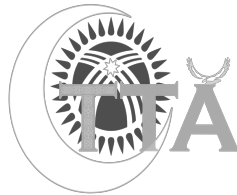
⁶⁷ MTT, 132; I. Rachewiltz, *The Secret History of the Mongols: Papers on Far Eastern History*, 30(1984), s. 100, 155 – 157; 31(1985), s. 31.

⁶⁸ MTT, s. 188, 275. not.

⁶⁹ Ali-Zade, s. 138; Boyle, Rashid, s. 61; Verhovskij, s. 40; Thackston, s. 328.

⁷⁰ Boyle, Rashid, s. 69, 176, 201, 23. dipnot; Thackston, s. 331, 390, 402.

⁷¹ Zimonyi, *Kijevi ostrom*, s. 41 – 42.

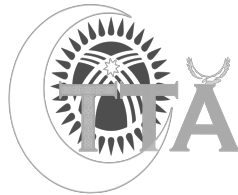
kaynağa istinaden tanıdığımız, daha sonraki askeri operasyonlarda da bulunan ve Macar Krallığı'na karşı yapılan savaşların aktif katılımcısı olan Büri idi. Aynı zamanda daha sonra Mengü'nün hizmetine girecek olan Batu ile bozuştukları da bilinir.⁷² Yani *Moğolların Gizli Tarihi*, Doğu Avrupalı önemli güçlerin yenilmesinin ardından, Magas'ın fethinden sonra düzenlenen toydaki bir anekdotu muhafaza etmiştir. Bundan sonra Ögedey, Güyük'ü ve Mengü'yü birlikleriyle geri çağırmıştır. Buna göre Güyük'ün birlikleriyle beraber geri çekildiğini söyleyen Çince bir veri bunu doğrulamaktadır.⁷³ Bu anlamda bu zamana kadar varsayılan sekiz tûmenden ikisi Güyük ve Mengü ile geri çekilmiştir, zira bu seferin aslî olarak belirlenen hedeflerine ulaşılmıştır. Moğol seferinin sonraki şekillenışı konusunda muhtemelen 1240 yazında karar verilmiştir. Birbirinden bağımsız bu iki aşamayı kaynaklar da yansıtmaktadır. Cüveynî'nin birbirini izleyen iki bölümünün başlığı şöyledir: *Bulğâr ve Âs, Rûs Topraklarının Fethinin Anlatısı; Kalâr ve Bâşğird Halkından Söz Eden Anlatı*. Reşidüddin, bu olayları başka kaynaklardan da faydalanarak bildirdiği için selefinden bu noktada ayrılmaktadır, fakat Macarlar üzerine yapılan sefer Volga Bulgarlarınıninkinden önce gelmektedir, bu görülmemiş bir durum değildir, çünkü aynı kronolojik hatayı Plano Carpini de işlemiştir.⁷⁴

1240 yazında Moğollar sonraki fetihlerini özenle planlamışlardır. İlk olarak elbette bu dönemde siyasi açıdan salt bir knezlik bölgesi sayıldığı için daha çok sadece dini ve kültürel anlamda bir merkez olan Rus başkenti Kiev'i almaları gerekiyordu. Ne olursa olsun şehrin işgali sembolik değeri yüzünden de önemliydi. Bundan sonra sıradaki hedef, batı komşusu olan Galiçya – Volınya Knezliği olmuştur. Bu knezliğin fethi, askerî harekâtın en büyük stratejik hedefi olan Macar Krallığı'na karşı saldırınının başlatılmasına olanak sağlamıştır. Macar Krallığı'na saldırmalarının daha birçok sebebi vardı. Tatarların yaşamı hakkında

⁷² J. Gießauf, *Die Mongolengeschichte des Johannes von Plano Carpine*, Graz, 1995, s. 169, 472. dipnot (sonrakilerde Gießauf).

⁷³ "Im Winter im 12 Monat (1240) erging ein kaiserlichen Befehl an Kuei-yu, sich mit seinen Truppen zurückzuziehen." W. Abrahamowski, *Die chinesischen Annalen von Ögedei und Güyük – Übersetzung des 2. Kapitales des Yüan-shih: Zentral-Asiatische Studien*, 10 (1976), s. 134.

⁷⁴ *Tatárjárás emlékezete*, s. 236.

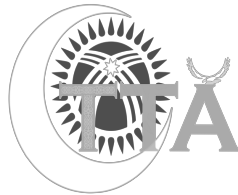
bilgi veren Julianus'un eseri, Tatar hükümdarının Macar kralına gönderdiği ancak Vladimir – Suzdal knezinin el koyduğu Latinceye çevrilmiş bir mektup içermektedir. Birçok şeyin yanı sıra burada şu cümleler yer almaktadır: “Kuman kölelerimi koruman altına aldığını öğrendim. Bu yüzden bunları gelecekte yanında tutmamı ve onlar yüzünden benimle karşı karşıya gelmemeni sana emrediyorum.”⁷⁵ Moğollar daha 1237’de fethedilen Kıpçakların/Kumanların ülkeye kabul edilmelerini düşmanca bir adım saydıklarına dair işaret etmişlerdi. Burada açık bir şekilde, bir yandan Kumanların dördüncü prensi Borç’un, 1227’de Macaristan’daki Dominikenlerin girişimi üzerine halkıyla birlikte Hıristiyanlığa geçerek, Macar kralının egemenliğini tanıdığından söz edilir. Macar kralının desteğiyle Olt ve Seret arasında Kuman Piskoposluğu kurulmuştu. Bunun sonucunda 1229’dan itibaren *rex Cumaniae*, Macar kralının unvanları arasına girmiştir⁷⁶. Öte yandan Reşidüddin’in sözünü ettiği 1238/39’daki Kıpçaklara karşı saldırı, 1239 yılı boyunca Köten’in kırk bin kişilik halkıyla birlikte IV. Béla’dan Macar Krallığı topraklarına sığınma talep edip almasına neden olmuş olmalıydı⁷⁷. Yani Kumanların bu şekilde yerleşmesi ve ülkeye kabulü, Moğolların gözünde savaş nedeni olarak rol oynamaktadır. Kumanların yanı sıra Çernigov ve aynı zamanda Kiev knezi Mikail Vsevolodiç de Çernigov’un düşmesinden sonra oğlunun izinden giderek Macarlara sığınmıştır. Buna ek olarak Rus yıllıklarının kaydettiğine göre Kiev’in düşmesinden sonra cesaretinden ötürü Moğolların bağışladığı şehrin yaralı komutanı, Batu’ya şunu tavsiye etmiştir: “Uzun süre bu topraklarda vakit kaybetme, Macaristan’a saldırmanın tam zamanı, çünkü ülkeleri güçlüdür, eğer geç kalırsan sana karşı toparlanırlar ve ülkelerine sokmazlar⁷⁸.” Demek ki Moğollar, Macar kralının Kumanlara ve Galiçya – Volinya Knezliğine de uzanan aktif doğu siyasetini biliyor olmalıydılar. Volga boyundaki Macarlara gönderilen elçilerden de öğrenmiş olmaları imkânsız değildir, zira Julianus doğudaki Macarların

⁷⁵ Györffy, s. 80.

⁷⁶ Balogh L., Egy 1237-es mongol levél. In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*, Szerk. Felföldi Sz., Sinkovics B., Magyar Óstörténeti Könyvtár 15. Budapest, 2001, 1 s. 49 – 160; Kovács Sz., Borc, a kunok negyedek fejedelme: *Acta Historica*, 120(2005), s. 55 – 66.

⁷⁷ Balogh, *Kötöny*, s. 53 – 60.

⁷⁸ *Tatárjárás emlékezete*, s. 86 – 87.

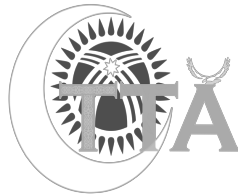
içerisinde bir Tatar elçiyle karşılaşmıştı. Macar Krallığı yeni askerî harekâtların hedefine bu şekilde girmiş olmalıdır. Aynı zamanda Karpat Havzasının Avrasya bozkır kuşağının en batıdaki uzantısı olması önemli bir noktadır, göçebe Hunların, Avarların ve Macarların güç merkezlerini burada kurmaları tesadüf değildir⁷⁹. Yani Macarların Hıristiyan inancına dönmesiyle birlikte, Latin batı kuruluşları belirleyici hale gelmiş olsa da tarihsel olarak Karpat Havzası bozkırın bir parçasıydı.

Seferde meydana gelen olaylara geri dönersek, 1240/41 kışında Moğol ordusu Kiev’i almak için harekete geçmiştir. Reşidüddin bu konuda şunları söylemektedir: “Batu ve kardeşleri, ayrıca Qadan, Büri, Bücek *Ūrūs* ülkesi ve *Siyāh-Kulāhān*⁸⁰ halkına karşı savaş açtılar. Urusların *Man-karmān* denen büyük şehirlerini dokuz gün içinde aldılar.”⁸¹ Rus kaynaklarından *İpatyev Yıllığı*, bu kuşatmadan bir görgü tanığına dayanarak söz etmektedir. Moğollar Kiev’i kuşattıktan sonra, Ruslar Tovrul adlı bir Moğolu yakalayıp sorgulamışlardır. Esir, itirafında oradaki orduda Cengiz hanedanından prenslerin, yani Batu, Orda, Baydar, Büri, Kadan, Böcek, ayrıca komutanlar Sübötey ve Burunday’ın bulunduğunu söylemiştir. Güyük ve Mengü ise geri dönmüştür. Moğol ordusu şehri kuşatma çemberine almıştır. Kuşatma silahları Yaroslav adlı mahallenin Lyapskiy kapısının yakınındaki duvarlarına saldırmıştır. Moğollar duvarların yıkılmasından sonra bu mahalleye girmişlerdir, bunun üzerine muhafızlar, Vladimir adlı tahkim edilmiş semte çekilmişlerdir, orada son sığınak sayılan Bogorodits kilisesi, kaçanların ağırlığı nedeniyle çökmüştür. Şehir 6 Aralık’ta alınmış ve Moğollar

⁷⁹ I. Zimonyi, The Nomadic factor in medieval European history: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 58(2005), s. 33 – 40.

⁸⁰ Tam anlamıyla Siyah Külahlılar, bu şüphesiz Türkçe *qara qalpak* ya da Rusça *чёрные клобуки* sözcüğünün çevirisidir. Rus knezlikleri Türk kökenli sınır muhafızlarını böyle adlandırmışlardı. (Boyle, Rashid, s. 69, 321. dipnot; Thackston, 331, 2. dipnot; P. B. Golden, The Černii Klobouci. In: *Symbolae Turcologicae*, Studies in Honor of Lars Johanson, A. Berta et al. [eds]. Uppsala 1996, s. 97 – 107).

⁸¹ Ali-Zade, 162 – 1 s. 63; Boyle, Rashid, s. 69; Verhovskij, s. 44 – 45; Thackston, s. 331.

yaralı komutan Dmitr'i kahramanca davranışını göz önünde tutarak bağışlamışlardır⁸².

Reşidüddin Kiev'in alınışını izleyen olaylar hakkında da bilgi vermiştir: "Ondan sonra *Awlādamūr* şehirlerine doğru tümenlere ayrılarak kuşatma harekâtına başladılar ve yollarına çıkan kaleleri ve eyaletleri aldılar. *Ūġ UġŪl Awlādamūr*⁸³ şehrini kuşatma altında tuttular ve üç gün içinde işgal ettiler⁸⁴." Rus yıllıkları Galiçya – Volıny Knezliğine yapılan saldırıyla bağlantılı olarak Sluç Nehri kıyısında bulunan Kolodajin, ayrıca Kamenets ve Kremenets'i, kuşatmadan buranın yakınından geçip gittiklerini, ancak Vladimir ve Galiçya şehrini kısa süre içinde aldıklarını kaydetmektedir⁸⁵.

Moğol ordusu Macar Krallık arazisini çembere alan bir operasyonla işgal etmiştir. Reşidüddin bunun hakkında şunları kaydetmiştir: "*Hüker yil* (Öküz Yılı = 1241), yani Qa'an'ın öldüğü yılda ilkbahar aylarında *Marāq Tān*⁸⁶ dağlarından *Bülār* ve *Bāşğird*⁸⁷ a geçtiler.

⁸² Fennell, *Crisis*, 83; Zimonyi, *Kijevi ostrom*, s. 39 – 41.

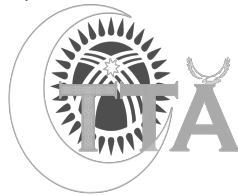
⁸³ *Ūġ UġŪl* Türkçedeki "üç çocuk, oğul". Bu ismin son unsuru Volınyalı Vladimir ile özdeşleştirilir ve bu Türkçe ifade, Vladimir'in iki oğlan (Daniel ve Vasilko), bir kız (Salome) olmak üzere üç çocuğunun olmasıyla açıklanmaktadır, krş. Boyle, Rashid, s. 69, 324. dipnot; Thackston, s. 331, 4. dipnot.

⁸⁴ Ali-Zade, s. 163; Boyle, Rashid, s. 69; Verhovskij, s. 45; Thackston, s. 331.

⁸⁵ Fennell, *Crisis*, s. 83.

⁸⁶ Ligeti'ye göre Macarlara atfedilen, Cüveyni'de geçen *kelār bāşğird* sözcüğünün sinonimidir, Reşidüddin'in eserinde bu sözcük, tahrif sonucu *bolār bāşğird* biçimini almıştır. Ligeti L., A magyar nép mongol kori nevei (*magyar, baskır, király*): *Magyar Nyelv*, 60 (1964), s. 385 – 404; 395 (sonrakilerde Ligeti).

⁸⁷ Var.: *Barāq Tāq*. Blochet'e göre okunuşu; *Yāprāq tāq*. Pelliot'a göre *Qāzāq Tāq*'dir ve Karpatlarla özdeşleştirilebilir (Boyle, Rashid, s. 69, 326. dipnot; Verhovskij, 45, 98. dipnot;) Abu'l – Fidā'da ise bu isim *Qaşqā Jāğ* biçiminde bulunmaktadır: P. B. Golden, A Timurid Persian Geographical Abridgement on the Lands of the Northern Mediterranean and Black Sea Coasts: *Between the Danube and the Caucasus*, Ed. Gy. Kara, Budapest 1987, s. 63 – 83; 76 (sonrakilerde Golden, *Timurid*).

Orda ve Baydar sağ taraftan giderek *Īlāwūt*⁸⁸ eyaletinden geçti. *Barznām*⁸⁹ ordusuyla birlikte (onların üzerine) geldi fakat kendisini öldürdüler.

Batu, *Astārīlāw*⁹⁰'a doğru giderken *Bāšgird* hükümdarıyla savaştı, Moğol ordusu onların üzerinde zafer kazandı⁹¹.

Qadan ve Büri, *Sāsān*⁹² halkı üzerine yürüdü ve üç çarpışmada onları yendi. Bücek *Qarā Awlāg*⁹³'a doğru giden yolda ilerleyerek

⁸⁸ Var.: *Ūblāwūt*, Pelliot *Ūylāwūt* biçimini Leh kavim adıyla özdeşleştirmiştir (Boyle, Rashid, s. 70, 328; P. Pelliot, Notes sur l'histoire de la *Horde d'Or*, Paris, 1949, s. 159). İdrīsī'deki Lehistan'ın adı olan *Bulūniya*, Latince *Polonia*'dan izah edilebilir. Z. Abrhamowicz, Leh: *El²V*, s. 719.

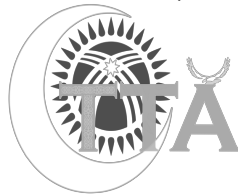
⁸⁹ Var.: *Barzbanān*, *Barzbanām*. Thackston *Būraslāw* biçimini temel alırken, Boyle, *Būlazlāw* biçimini çıkış noktası olarak değerlendirmiştir. Her ikisi de bu ismi Sandomierz prensi Boleslaw ile özdeşleştirir (Boyle, Rashid, s. 70, 329. dipnot; Thackston, s. 331, 6. dipnot).

⁹⁰ Muhtemelen İdrīsī'nin *Astarkūna/Astargūna* biçiminde kaydettiği *Esztergom*, Latince *Strigonium* şehriyle özdeşleştirilebilir. (Györffy Gy., *Az Árpád-kori Magyarorszáğ történeti földrajza*, II, Budapest 1987, s. 237, 293; sonrakilerde ÁMTF; Elter I., *Magyarorszáğ İdrīsī földrajzi művében [1154]: Acta Historica*, 82 [1985], s. 53 – 62; 56). Bu şehir Tatar istilāsına kadar Macar Krallığı'nın merkezi idi: Horváth I., *Esztergom: KMTL*, s. 199 – 201.

⁹¹ Reşidüddin batı seferinin başında Cüveynī'nin metnine dayanarak Muhi Muharebesi'nden detaylı bir biçimde bahseder. Cüveynī'nin iki Macarca çevirisine de ulaşılabilir (Ligeti, 395; *Tatárjárás emlékezete*, 63). Reşidüddin'in metnini çeviren; Ligeti, s. 395 – 396.

⁹² *Sās* kavim adının Farsça çoğul biçimi *Sāsān* olabilir, bunu da *Moğolların Gizli Tarih'i*nde *Sasut* adının Moğolca çoğul biçiminde bulunması doğrulamaktadır (MTT, s. 184; Boyle, Rashid, s. 70, 331. dipnot). Aynı zamanda Farsça metnin Almanca *Saxon*, Latince *Saxones* biçimlerini yansıtır olması da ihtimal dışı değildir. Erdel Saksonları 12 – 13. yüzyılda Erdel'e yerleştirilmişlerdir. Güney Erdel'de birbirlerine bağlı öbekler halinde Sakson yurdunda, fakat önemli bir kısmı Radna ve Beszterce bölgesinde de yaşamıştır (Benkő E., *szászok: KMTL*, s. 618).

⁹³ İsmi ilk unsuru burada tahminen coğrafi anlamda kullanılmış olan Türkçe *qara* “kara” anlamındaki sözcüktür. Bu durumda Türkçe renk gösterge sisteminde kuzeye işaret etmektedir. *Awlāg/Ūlāg*, Ulah adına karşılık gelmektedir. Abū'l Fidā'da *Ūlāg* biçiminde, Osmanlıca kaynaklarda *Ūlāh*, fakat en yaygın *Eflāq* biçiminde bulunmaktadır (Golden, *Timurid*, s. 78). Pelliot'a

oradaki dağları aştı, *Awlāğ* halklarını yendi. Oradan *Bāyāq tūq*⁹⁴ ormanları ve dağları üstünden *Miřlāw*⁹⁵ sınırlarına vardı. Orada konuşlanan düşmanı yendiler.

Prensler adı geçen bu beş yoldan ilerleyerek *Bāřğird*, *Māğār*⁹⁶ ve *Sāsān* topraklarının tamamını işgal ettiler ve hükümdarları *kilar*'ı⁹⁷ kaçırmaya zorladılar. Yazı *Tisā*⁹⁸ ve *Tanhā*⁹⁹ Nehri kıyısında geçirdiler. Kadan bir orduyla yola çıktı ve *Tāqūt*,¹⁰⁰ *Arbaraq*¹⁰¹ ve *Sarāf*¹⁰² topraklarını işgal etti ve o ülkelerin kralı olan *kiral*'i¹⁰³ deniz kıyısına

göre bu ifade Moldova ile ilgili olabilir. (*Horde d'Or*, s. 153). Bir sonraki önünde sıfat olmayan kavim adı ise Eflâk'ta da yaşamış olan Ulahlarla ilgilidir.

⁹⁴ Var.: *Bābāqbūq*, *Bābāqtūq*. Muhtemelen önceki dağ adıyla aynı. Krş. *Yāprāq tāq/Qāzāq Tāq*.

⁹⁵ Minorsky, bu yer adını *Szászváros*, Romence: *Orăştie*, Almanca: *Broos* adlı yer adıyla özdeşleştirmiştir (Minorsky, *Caucasica III*, s. 231). Latince kaynaklardan yararlanarak rekonstrüksiyonu yapılan Erdel askerî operasyonlarına dayanarak *Csánad (vár)*, ya da diğer adıyla *Marosvár*, Lat. *Chanadium* da söz konusu olabilir, zira Erdel'i fetheden üç komutanın birlikleri burada birleşip şehri almışlardır (*ÁMTF I*, s. 850 – 853).

⁹⁶ krş. 86. dipnot.

⁹⁷ Var.: *kalīr*. Macarca “király” sözcüğünün metatetik biçimidir, yazar bir-iki satır aşağıda bunu doğru bir biçimde yazar. krş. Ligeti, s. 402 – 404.

⁹⁸ Var.: *Nxya*, *Nsya*, *Xřta*. Tisa ile özdeşleştirilebilir (Boyle, Rashid, s. 70, 340).

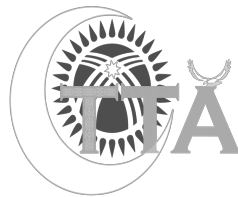
⁹⁹ Var.: *Txnā*, *Xxhā*. Tuna ile özdeşleştirilebilir (Boyle, Rashid, s. 70, 341). Erken Müslüman literatüründe Tuna adının farklı biçimleri için: Zimonyi I., Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. *A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 22. Budapest 2005, s. 197 – 200.

¹⁰⁰ Var.: *Tāxūt*, *Ťagūt*, *Māqūt*. Boyle, bu sözcüğün Moğolca çoğul ekiyle yapılmış bir kavim adı olduğunu düşünmektedir ve Hırvatlarla özdeş olabileceğini varsaymaktadır (Boyle, Rashid, s. 70, 342. dipnot).

¹⁰¹ Var.: *Azbaraq*, *Arxr.q/Ūyr.q*.

¹⁰² Var.: *Asrāf*, *Sarān*. Şimdiye kadar Sırp kavim adıyla özdeşleştirilmişti (Boyle, Rashid, s. 70, 344. dipnot; Thackston, s. 332, 5. dipnot). Kadan'ın ilerleyiş güzergâhıyla ilişkili olarak iki ihtimal belirmiştir. Birincisi Tuna ötesi askeri harekâtların bir parçası olarak Slovenya'ya yürümüştür, ikincisi Szeged'in çevresinden güneye doğru, Macsó'dan geçerek Slovenya'ya ulaşmıştır ve Kemlék kalesini kuşatmaya girişmiştir (Kristó Gy., *A tatárjárás [1241 – 1242]*. In: *Magyarország története*, 1/2, Szerk. Székely Gy. Budapest 1984, s. 1417 – 1440, 1713 – 1714; 1438 – 1439; sonrakilerde Kristó, *Tatárjárás*).

¹⁰³ Var.: *Kirak*, *Kül*.

kadar kovaladı. O, deniz kıyısında bulunan *Talankin*¹⁰⁴ şehrinde gemiye binip denize açılınca, Kadan geri döndü ve *Awlāqūt*¹⁰⁵ şehrine giden yolda (iki şehri) *Qirqin*¹⁰⁶ ve *Qila*'yı¹⁰⁷ ciddi bir savaş pahasına aldı. Qa'an'ın ölüm haberi bu sıralarda henüz ulaşmamıştı. Ondan sonra *Bārs Yil* (yani Kaplan yılında = 1242) birçok Kıpçak, *Kūtan*¹⁰⁸ ve Coci'nin oğlu *Sinkqūr*'a karşı savaşmaya geldi. Onlarla vuruştular ve Kıpçakları yendiler. Fakat sonbaharda yeniden geri çekildiler ve *Tīmūr Qahalqa* (Demirkapı)¹⁰⁹ bölgesinden ve oradaki dağlardan geçtiler. *Aylāwdūr*'a¹¹⁰ bir birlik vererek onların üzerine gitmesi için gönderdiler. O, bu bölgeye kaçan Kıpçakları yendi. *Ūrunqūt*¹¹¹ eyaletlerine ve *Bādāğ*¹¹² eyaletine boyun eğdirdiler ve elçilerini getirdiler. Onlar bu topraklardayken yılın sonu gelmişti. *Tawlay Yil*, yani 640 (1242 – 1243) yılı aylarıyla aynı olan Tavşan Yılı'nın başında o krallığın fethini tamamlayarak geri döndüler. Güzün ve kışın yoldaydılar ve Mūğāy Yil,

¹⁰⁴ Var.: *Nalankin*, *Xalaxkxn*, *Malikīn*. Boyle TRWKYR = Trau'dan yana görüş bildirirken, Minorsky'nin düzeltmesine göre SPLYT = Split. (Boyle, Rashid, s. 71, 345. dipnot). IV. Béla Split'e, ondan sonra oradan bir ada üzerinde bulunan Trau'ya gitmiştir. Kadan ilk olarak Split'e ulaşmış, fakat kral buradan ayrıldığı için Clissa üzerine gitmiştir, ancak kralı orada da bulamamıştır. Bu yüzden ordusuyla birlikte Trau'ya hareket etmiş, ancak kuşatma yapılamamıştır (Kristó, s. 1439).

¹⁰⁵ Muhtemelen Ulah (*Awlāğ*) kavim adının Moğolca çoğul biçimi.

¹⁰⁶ Var.: *Qūqxn*.

¹⁰⁷ Var.: *Qxla*, *Qabīla*. Bu iki şehri özdeşleştirmek için bir girişim olmamıştır, yine de Kadan'ın Bosna ve Sırbistan üzerinden geçerek ilerleyen Moğol ordularıyla Bulgaristan arazisinde birleştiği düşünülebilir (Kristó, s. 1439).

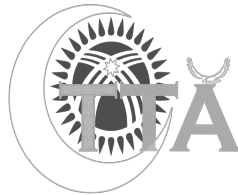
¹⁰⁸ Var.: *Kūs*. Köten, Ögedey'in ikinci oğlunun adıdır. Bu yüzden burada Kuman/Kıpçak hanı Köten'in adının geçtiği yönündeki varsayımın savunulabilir bir yanı yoktur, çünkü kendisi Peşte'de öldürülmüştür (Boyle, Rashid, s. 71, 351. dipnot).

¹⁰⁹ Burada Demirkapı adı altında Tuna Orsova aşağısındaki dar geçidi düşünebiliriz.

¹¹⁰ Var.: *Aylāwdur*.

¹¹¹ Var.: *Ūrūnkqūt*, *Ūrūxqūt*. Golden, *Cumanica IV*, s. 116.

¹¹² Var.: *Xārāğ*, *Xādāğ*. Golden, *Cumanica IV*, s. 109.

yani 641 (1243 – 1244) yılı aylarıyla aynı olan Yılan Yılı'nda kendi illerine (*ulus*) vardılar ve kendi yerleşim yerlerine (*ordu*) döndüler¹¹³.”

Saldırgan Moğol ordusunun Orda, Baydar ve Kaydu komutasındaki kuzey kanadı bir tümen kuvvetle – bu kuvvetin altında biri olmalıydı – Lehistan'a saldırmıştır.¹¹⁴ Keşfe çıkan bir Moğol kolordusu 16 Ocak 1241'de Ratibor'a saldırmıştır. Bunun ardından başka bir birlik 16 Şubat'ta Sandomierz'i almıştır. Moğollar 18 Mart'ta Chmielnik'de Leh ordusunu yenmiş, bunun sonucunda 24 Mart'ta Krakow da düşmüştür. Prens Boleslaw Macaristan'a kaçmıştır. Bundan sonra Moğollar Büyük Lehistan'a ve Silezya'ya saldırmışlar ve 9 Nisan'da Liegnitz'deki açık muharebede Silezya prensi II. Henrik'in ordusunu bozguna uğratmışlardır. Bunun ardından Moğol tümeni yönünü güneye çevirerek Kuzey Macaristan'a varmıştır¹¹⁵.

Güney kanadı Macar Krallığı'na Erdel üzerinden saldırmıştır. Kadan 31 Mart 1241'de Borgó geçidinden geçmiş, sonra gümüş madencilik merkezi olan Radna'yı işgal etmiştir. Bunun ardından 2 Nisan'da Beszterce'yi almıştır, ondan sonra Kolozsvár, Várad'dan geçerek Csanád'a gelmiştir. Güney kanadının diğer iki kolordusu Böcek ve Büri idaresinde Ojtoz ve Vöröstorony geçidi üzerinden saldırmıştır. Ojtoz geçidini geçen birlik Erdel voyvodasının ordusunu yendikleri Barcaság'a saldırmıştır, sonra 4 Mart'ta Küküllővár'ı almışlardır, buradan Gyulafehérvár'a yürümüşler ve orada diğer birliği beklemişlerdir. Vöröstorony geçidi üzerinden hücum eden bu sonuncu birlik 11 Nisan'da Nagyszében'i almıştır, sonra buradan Gyulafehérvár'a varmıştır. Birleşik ordu Maros boyunca ilerleyerek Kadan'ın komuta ettiği orduyla Csanád'da buluşmuştur. Bir araya gelen güney kanat ordusu Szeged'de Tisa'yı geçmiş ve Peşte üzerine yürümüştür¹¹⁶.

¹¹³ Ali-Zade, s. 164 – 167; Boyle, Rashid, s. 69 – 71; Verhovskij, s. 45 – 46; Thackston, s. 331 – 332.

¹¹⁴ C. De Bridia'nın raporu: Györffy, s. 193 – 194; Göckenjan, *Westfeldzug*, s. 44.

¹¹⁵ Göckenjan, *Westfeldzug*, s. 44 – 46.

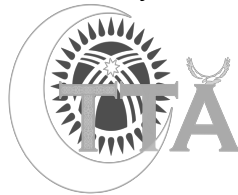
¹¹⁶ Kristó, s. 1432 – 1434; Göckenjan, *Westfeldzug*, s. 52 – 53.

Batu ve Sübötöy idaresindeki ordunun merkezi kısmı, kral naibi Dénes'in komutasındaki ordunun savunduğu Verecke boğazı üzerinden Macaristan'a gelmiştir. Moğollar, 12 Mart'ta naibi yenmişlerdir, naip ise kralı bilgilendirmek için 15'inde Peşte'ye gelmiştir. Batu 16 – 17 Mart'ta Peşte'ye yaklaşan bir keşif tümenini kardeşi Şeyban komutasında yola çıkarmıştır. Kalocsa başpiskoposu Ugrin 17 Mart'ta Moğollara saldırmış, fakat Moğollar onu tuzağa düşürüp Macar ordusunu yenmiştir. Bu süre zarfında diğer bir Moğol birliği Vác'ı yağmalamıştır. Aynı gün Peşte'de Kuman hanı Köten öldürülmüştür, bunun üzerine Kumanlar Tuna boyunca güneye çekilerek Szerémség üzerinden Bulgaristan'a göç etmişlerdir. IV. Béla bir araya gelen ordusuyla birlikte doğuya doğru hareket etmiş ve Muhi köyü yakınındaki Sajó'da ordugâh kurmuştur. Nehrin geçişini sağlayan köprü Moğolların elindeydi, onlar 11 – 12 Nisan gecesi pozisyon almak için nehrin sağ tarafına geçmeyi denemişler, fakat Macar birlikleri bunu başarıyla engellemişlerdir. Ancak Moğol ordu yönetimi, nehir geçitlerini bulmuş ve geçici bir köprü de kurmuştur, böylece birçok yerden Sajó'yu geçebilmişlerdir, sonra Macar ordugâhını çembere almışlardır. Macar ordusu korkunç bir yenilgiye uğramıştır¹¹⁷. Adamlarının ordugâhtan kaçırdığı IV. Béla, Pozsony'a kaçmıştır. Avusturya prensi Friedrich, onu Hainburg'a davet etmiştir, burada onu tehdit ederek onun yanında bulunan altın ve değerli gümüşlere el koymuştur. Macar kralı bunun ardından yanındakilerle Segesd'e gitmiş, oradan 12 Ocak 1242'de Zagreb'e varmış, son olarak Adriyatik kıyısındaki Trau kalesine sığınmıştır.

Moğol ana ordusu Muhi zaferinin ardından Peşte kalesine yürümüş ve 30 Nisan'da buraya varmıştır. Moğollar yazı Tuna ve Tisa arasında geçirmiştir. Tuna hattını 1241/42 kışında burası donunca geçmişlerdir. Batu, Óbuda'yı işgal etmiştir ve Esztergom'u da dört bir yandan kuşatmış ve iç kalenin haricinde şehri işgal etmiştir. Székesfehérvár ve Pannonhalma da Moğol saldırı girişimlerine başarıyla direniş göstermiştir. Kadan, Moğol stratejisi gereğince Macar kralının peşine düşmüş ve Slovenya üzerinden Adriyatik kıyısına ulaşmıştır. Macar kralı

¹¹⁷ Muhi Muharebesi hakkındaki yeni çalışmalar: Veszprémy L., Újabb szempontok a tatárjárás történetéhez In: *Tatárjárás*, s. 384 – 393; Négyesi L., A muhi csata, s. 1241. Április s. 11. In *Tatárjárás*, s. 394 – 406.

Split'den Trau'ya girmiştir. Moğol ordusu onu takip etmiştir fakat Trau kuşatmasına girişmemiştir, çünkü bu sırada geri çağırılmışlardır¹¹⁸.

Moğolların geri çekilme nedenleriyle bağlantılı olarak çok sayıda görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında belirleyici olanlardan biri mutlak surette büyük han Ögedey'in 21 Aralık 1242 yazında ölmesiydi. Cengiz hanedanından birçok prensin bu batı seferine katılmasından dolayı bunun esaslı bir önemi vardır, belli ki hanın seçileceği bu kurultayda her biri kendi etkisini geçerli kılmaya çalışmıştır. Sinor'un bir diğer görüşü ise Büyük Macar ovasının Moğol atları için yeterli besin sağlayamamış olmasıydı ve bu yüzden Macar Krallığı arazisini terk etmeleri gerekmiştir¹¹⁹. Kristó'ya göre Moğollar bunu yalnızca keşif ve ön saldırı olarak düşünmüşlerdir, bu savaşı sonra ikinci, nihai bir savaş takip edecekti¹²⁰. Aynı zamanda Moğol seferi keşif harekâtı gibi de görünmüyor, zira Karpat Havzasını kayda değer sayıda bir ordu, planlı bir şekilde işgal etmiştir. Moğolların bu bölgeleri niçin boşalttıkları sorusunun ucu hala açıktır, fakat belki de Volga'dan Dinyeper'e uzanan bölgenin askeri istilâsı ve buranın güven altına alınması da onlar için ciddi bir meydan okuma anlamı taşımaktaydı.

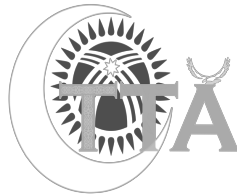
1242 ilkbaharında Erdel'deki Moğol orduları Olt Nehrini izleyerek Bulgaristan yönünde ülkeyi terk ederken, Batu'nun yönettiği ana ordu Tuna boyunca terk etmiştir, sonra oradan diğer Cengiz hanedanı mensupları eski obalarına geri dönerken, Batu ve akrabaları Güney Rusya bozkırının büyük nehirleri kıyısında obalarını kurmuşlardır.

Plano Carpini 1245'te Papa'nın görevlendirmesiyle Doğu Avrupa üzerinden seyahat etmiş ve Kuman topraklarının (terra Cumanorum) coğrafi ve siyasi şartlarından ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Moğol ileri gelenleri maiyetiyle birlikte Dinyeper, Don, Volga ve Ural nehirleri

¹¹⁸ Kristó, s. 1425 – 1432, 1436 – 1440; Göckenjan, *Westfeldzug*, s. 46 – 52, 58 – 59; Sinor, s. 13 – 18.

¹¹⁹ Sinor, s. 18 – 20; krş. G. S. Rogers, An Examination of Historians' Explanations for the Mongol Withdrawal from East Central Europe: *East European Quarterly*, 30(1996), s. 3 – 26.

¹²⁰ Kristó, s. 1439.

boyunca göçebe hayatı yaşıyorlardı¹²¹. Batu Volga kıyısına göç etmiş ve iki asır boyunca Doğu Avrupa tarihinin şekillenmesini belirleyen Altın Orda'nın merkezi burada oluşmuştur.

---

¹²¹ Gießauf, s. 210; *Johannes von Plano Carpini, Kunde von den Mongolen*. s. 1245 – 1247. Übersetzt, eingeleitet von F. Schmieder. Sigmaringen, 1997; Györffy, s. 160.

